

deKanttekening

NOVEMBER 2025 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €7,49

Vrij, moedig & inclusief

De verkiezingen zijn achter de rug, *hoe nu verder?*

*Onze columnisten en redacteurs
over de verkiezingen*

Mehmet Cerit

**De redelijkheid wint, maar de
onredelijkheid is niet verdwenen**

Gert Jan Geling

De terugkeer van het midden

Chris Aalberts

Het kan wel: een minderheidscoalitie

Kirsten van den Hul

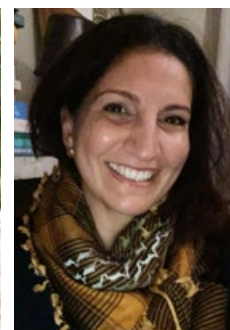
Werk aan de winkel

Tayfun Balcik

Politieke waarheid

Abdelkader Benali

Kater door de verkiezingsuitslag

Inhoudsopgave

de Kanttekening **MAGAZINE**

COLOFON

November 2025

Jaargang 8 - nr. 91

UITGEVER

De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR

Mehmet Cerit

REDACTIE EN EINDREDACTIE

Tayfun Balcik, Mariska Jansen,
Ewout Klei en Majorie van Leijen

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE

Mariska Jansen, Tineke Bennema,
Majorie van Leijen, Abdelkader
Benali, Tayfun Balcik, Kirsten van
den Hul, Ewout Klei, Mehmet Cerit,
Caner Mert, Arjan van Westen,
Tashfin Essaguiar, Gert Jan Geling,
Chris Aalberts

BEELD COVER

Portretfoto's van Ina Brouwer,
Maurice Crul, Glenn Helberg,
Jan-Jaap de Ruiter, Bilal Ben
Abdelkarim, Naeeda Aurangzeb,
Willem Minderhout, Joshua
Livestro, Sinan Can, Joris
Voorhoeve, Wim Berkelaar,
Ad Koppejan, Carla Hoetink,
Matthijs Rooduijn

CONTACT / INFORMATIE

010-2013740

info@dekanttekening.nl

www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

IMAA Accountancy & Advies B.V

6

De verkiezingen zijn achter de rug: hoe nu verder?

● OP DE COVER

18

Waarom zijn Bob Vylan en Kneecap zo populair?

● KUNST & CULTUUR

● OP DE COVER

06 De verkiezingen zijn achter de rug:
hoe nu verder?

● SAMENLEVING

10 Coen van de Ven: 'De fusie tussen
GroenLinks en PvdA was een logisch
eindpunt'

14 Waarom heeft Wilders-fan Els Rechts
het over demonen en de hel?

17 Werk aan de winkel –
Kirsten van den Hul

● KUNST & CULTUUR

18 Waarom zijn Bob Vylan en
Kneecap zo populair?

● SAMENLEVING

22 De spanning is te snijden tijdens azc-
protest in Schiedam

24 Flotilla-vaarders zijn weer thuis.
'We hebben het ware gezicht van
Israël gezien'

26

Hoe Adnan in korte tijd drie afhaalrestaurants opende

● NIEUW IN NEDERLAND

Hoe het arme Marokko 50 paleizen onderhoudt, en hier staan ze

● WERELD

30

GPS Coördinaten: 30.37306, -9.59306

44

Mirjam Rotenstreich: 'Een trauma is geen vrijbrief om anderen onrecht aan te doen'

● KUNST & CULTUR

● NIEUW IN NEDERLAND

- 26 Hoe Adnan in korte tijd drie afhaalrestaurants opende
- 29 Politieke waarheid – Tayfun Balçik

● WERELD

- 30 Hoe het arme Marokko 50 paleizen onderhoudt, en hier staan ze

● KUNST & CULTUUR

- 34 Zeynep Dulger schreef met Mr. & Mrs. Aslan een film voor de hele familie
- 37 Het kan wel: een minderheidscoalitie – Chris Aalberts
- 38 Zangeres Tugce Kartal: 'Er is steeds meer waardering voor andere klanken'
- 41 De terugkeer van het midden – Gert Jan Geling
- 42 Recensie: Anja Meulenbelt brengt emancipatiebewegingen samen
- 44 Mirjam Rotenstreich: 'Een trauma is geen vrijbrief om anderen onrecht aan te doen'
- 47 Kater door de verkiezingsuitslag – Abdelkader Benali

SCP: diversiteit alleen maakt werkvloer niet inclusiever

DE AMSTERDAMSE ZUIDAS. BEELD: PIXABAY

Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat het nog niet opschiet met inclusie op de werkvloer. Zelfs een beleid dat actief diversiteit bevordert blijkt geen garantie tegen uitsluiting.

Ondanks goede bedoelingen en inspanningen van werkgevers om discriminatie tegen te gaan, ervaren veel werknemers met een migratieachtergrond nog steeds ongelijke kansen en uitsluiting, zo concludeert het SCP.

In het rapport, dat vandaag op Diversity Day verschijnt, staat dat de diversiteit op de werkvloer wel is toegenomen. Ruim een kwart van alle werkenden in ons land heeft inmiddels een migratieachtergrond. Maar dat vertaalt zich niet automatisch naar een evenredig verdeelde werkvloer. Eén op de vier werkenden bevindt zich nog steeds in een vrijwel homogeen werknemersbestand. Het grootste verschil in diversiteit is te zien tussen de stad en het platteland. 'Van de stedelingen werkt 67 procent in een diverse werkomgeving, tegenover slechts 22 procent in dunbevolkte gemeenten.'

Volgens het SCP is het opvallend dat de werkomgeving van hoogbetaalde werknemers zonder migratieachtergrond vaak nog relatief homogeen is, terwijl die van hoogbetaalde werknemers met een migratieachtergrond juist steeds diverser wordt. •

Vrachtschepen varen van Turkije naar Israël, ondanks exportverbod

Het vrachtverkeer van Turkije naar Israël is het afgelopen jaar vrijwel onverminderd doorgegaan, ondanks een door de regering-Erdogan ingesteld exportverbod. In de eerste negen maanden van 2025 bereikten 456 vrachtschepen vanuit Turkse havens Israël, meldt *Turkish Minute*.

Officieel geldt in Turkije sinds mei 2024 een exportverbod naar Israël. Vanuit de regering-Erdogan wordt bovendien veelvuldig harde taal richting Israël gebezigd. Zo beschuldigde de Turkse president Israël van 'genocidaal gedrag' en vergeleek hij de acties van Netanyahu meerdere malen met het naziregime in Duitsland.

Toch ging de handel tussen beide landen in de tussentijd gewoon door. Vanuit de Turkse havens Iskenderun, Mersin, Izmir en Izmit zijn in de eerste negen maanden 456 commerciële schepen met goederen naar Israëlische havens zoals Haifa en Ashdod gesignaleerd. Het zou gaan om een zeer veelzijdige handel.

Veel schepen voeren onder een zogenoemde 'vlag van gemak': vrachtschepen die geregistreerd zijn in landen waar ze niet daadwerkelijk vandaan komen. In dit geval voeren 110 vrachtschepen onder Panamese vlag, 98 onder Liberiaanse vlag en andere onder de vlag van de Marshall-eilanden of Kameroen. Toch waren er ook acht schepen die gewoon onder Turkse vlag aanmeerden bij Israëlische havens.

DE BOSPORUS MET UITZICHT OP ISTANBUL. BEELD: PIXABAY

Schepen met Turkse namen, zoals de *Sahin 2* of *Bozkurt*, voeren bijvoorbeeld onder de vlag van Vanuatu of Liberia.

Hoewel niet alle schepen onderdeel zijn van directe handel tussen Turkije en Israël, wijzen critici erop dat het gebruik van Turkse havens als tussenstop niet past bij het beeld van een volledig exportverbod dat de regering-Erdogan naar buiten brengt. •

Trump wil Amerikaanse leger inzetten tegen 'interne vijanden'

In een zaal vol Amerikaanse generaals uit de Verenigde Staten en het buitenland gaf president Trump een alarmerende speech over 'interne vijanden'. De militairen zouden zich moeten voorbereiden op het 'straktrekken' van steden die door de Democratische Partij worden geleid, zo meldt *Deutsche Welle*.

De minister van Oorlog (voorheen Defensie), Pete Hegseth, was ook van de partij. Hij zei dat hij geen 'dikke generaals' en diversiteit meer wilde zien in het Amerikaanse leger. 'Geen kerels meer in jurken. We zijn klaar met die shit', aldus Hegseth.

Het komt niet vaak voor dat alle generaals zich op één plek verzamelen. Velen dachten dan ook dat er een 'zuivering' zou plaatsvinden. Maar de grote vijand was volgens Trump niet in de zaal, maar in steden die door Democraten worden gerund. Hij wil de 'civiele onrust' daar de kop indrukken met nieuwe eenheden die worden ingezet bij interne aangelegenheden. Normaal is de politie verantwoordelijk voor de interne veiligheid. Maar sinds de moord op Charlie Kirk lijkt de Amerikaanse president gedreven door wrok en haat tegen alles

AMERIKAANSE GENERAALS LUISTEREN NAAR EEN TOESpraak VAN PRESIDENT TRUMP. BEELD: JIM WATSON/AFP

wat met links of liberalisme te maken heeft. 'We gaan ze één voor één rechtzetten (Democratische staten, red.), en sommige mensen in deze zaal zullen daar een belangrijke rol in spelen. Dat is ook een oorlog, een oorlog van binnenuit', aldus de onheilspellende woorden van Trump. •

De redelijkheid wint, maar de onredelijkheid is niet verdwenen

MEHMET CERIT

Hoofdredeacteur / Directeur.

De dagen vóór de verkiezingen stond mijn telefoon roodgloeiend. Tientallen kennissen en vrienden belden en appten: 'Wat gebeurt er? Wordt de PVV weer de grootste? Wat betekent dat voor ons land?' Het onderwerp leefde. Mensen maakten zich zorgen, maar waren ook nieuwsgierig en betrokken. Mijn antwoord bleef steeds hetzelfde: lees de partijprogramma's, stem niet uit angst maar uit overtuiging. En als je met je stem invloed wilt uitoefenen en verlangt naar stabiliteit, rechtvaardigheid en redelijkheid, kies dan voor een van de drie grote redelijke partijen: GroenLinks-PvdA, D66 of het CDA. Voor de rechtsstaat. Voor democratie en gelijkheid. Voor harmonie. Voor fatsoen, zoals Bontenbal het noemde.

Nu de stemmen bijna geteld zijn en we nog steeds niet weten wie de grootste is geworden, kunnen we zeggen: er is reden tot hoop. Nederland heeft niet gekozen voor woede, maar voor positiviteit en redelijkheid. D66 van Rob Jetten wist zelfs PVV-stemmers aan zich te binden met een optimistisch verhaal: 'Het kan wel.' Al twintig jaar was dit linkse, progressieve en middenpartijen niet gelukt. Zo ontwikkelt zich een effectief contra-narratief tegen radicaal-rechts.

De afgelopen weken zagen we een opmerkelijke wending in de politiek. Zelfs Dilan Yesilgöz liet de harde toon varen, omdat de VVD op tijd zag dat dit ave-

rechts werkte. De debatten gingen niet meer voornamelijk over angst, haat, asiel en islamofobie, wat twee jaar terug hoofdthema's waren. Wilders kreeg de ruimte niet van redelijke partijen. Chapeau!

De PVV heeft veel zetels verloren en zit niet meer in het centrum van de macht. Dat is de grootste winst, voor nu. Ook omdat de vier grote partijen Wilders hebben uitgesloten. Dat is een terugkeer naar de cordon

midden ertoe doet. Ondanks het feit dat GroenLinks-PvdA veel heeft verloren, bracht die partij het sociaal geweten terug in de politiek, terwijl het CDA ons eraan herinnerde dat fatsoen een politieke waarde is en blijft.

Ina Brouwer, mede-oprichter van GroenLinks, zei terecht in een reactie op de verkiezingsuitslag: 'We moeten niet denken in links of rechts, maar in bewegingen. Er zijn veel overeenkomsten tussen D66, CDA en GroenLinks-PvdA. Het gaat om oplossingen die bij deze tijd passen.' Dit is de essentie, denk ik: de zoektocht naar positiviteit en redelijkheid als antwoord op extremen.

Maar we moeten waakzaam blijven. De structurele groei van radicaal-rechts is niet voorbij. De vraag is niet alleen wie wint, maar wie het vertrouwen waard blijft. Zoals een oud Turks gezegde luidt: 'Woorden die verbinden, zijn zaadjes van vrede.' Laten we zorgvuldig woorden van liefde planten. ●

'De kiezer heeft laten zien dat het midden ertoe doet'

Er waait een nieuwe wind door het land: de hunkering naar stabiliteit en positiviteit.

En die hunkering heeft zich vertaald in de uitslag. Redelijke partijen staan, naast de PVV, bovenaan. En hoewel de strijd tussen D66 en de PVV nog niet beslist is, is één ding helder: radicaal-rechts stagneert.

sanitaire-politiek, zoals destijds met de Centrumdemocraten, en dus winst voor ons mooie Nederland.

Ik denk dat dit een keerpunt is. Nederland kiest massaal voor verbinding en stuurt de uitsluitende partijen naar de radicaal-rechtse hoek van de Kamer. De kiezer heeft laten zien dat het

Op de cover.

De verkiezingen zijn achter de rug

ROB JETTEN (D66) SPREEKT DE PERS TOE OVER DE VERKIEZINGSUITSLAG. BEELD: SIMON WOHLFAHRT/AFP

De definitieve verkiezingsuitslag is nog niet bekend, maar het is een nek-aan-nekrace tussen de PVV en D66. Hoe duiden deskundigen deze uitkomst? En hoe gaat het verder bij de kabinetsformatie?

Ina Brouwer, advocaat en mede-oprichter van GroenLinks

‘De PVV mag dan misschien als nog de grootste worden, de partij verloor een groot aantal zetels en

het raakte geïsoleerd. Dat is historisch en wat mij betreft het grootste resultaat. Er is veel mis met de democratie in Nederland, maar het feit dat honderdduizenden mensen niet meer op de PVV hebben gestemd en de grote partijen PVV hebben uitgesloten is echt winst.’

‘Het is zuur ja, dat GroenLinks-PvdA niet verder komt dan 20 zetels. Ik had wel iets meer zetels verwacht. Maar ik ben niet zo gefixeerd op links, of op die ene partij. We moeten veel meer denken in termen als ‘progressief’, het gaat om bewegingen. We hebben oplossingen nodig die bij deze tijd passen. En als je dan kijkt naar de programma’s van D66 en het CDA, dan zijn er best veel overeenkomsten met die van GroenLinks-PvdA.’

Negatieve energie

‘We moeten nu zien welke coalitie er gevormd wordt. Met een partij als JA21 erbij zal een volgend kabinet zich toch weer moeten inlaten met extreme punten. Daar raak je veel negatieve energie aan kwijt. Datzelfde geldt voor het scenario waar de PVV van Geert Wilders toch de grootste wordt. Hij zal zich dan eerst weer gaan beklagen over het feit dat zoveel miljoenen stemmen worden genegeerd. Dat kan maanden duren.’

‘Ik ben voorstander van een stabiel, centrumkabinet dat hoeft niet eerst te gaan shoppen bij de uiterste partijen. We kunnen hoop putten uit deze positieve energie.’

Maurice Crul, hoogleraar onderwijs en diversiteit aan de VU

‘De partij met de slogan ‘*Het kan wel*’ lijkt de grote winnaar van de verkiezingen. Het positieve geluid heeft gewonnen van het negatieve geluid van Wilders, zei partijleider Rob Jetten van D66 keer op keer in de interviews.

‘Over dik vier maanden zijn de gemeenteraadsverkiezingen. Het oude integratiedenken, decennialang stevig omarmd door gevestigde partijen zoals D66, werkt niet meer. Nieuwkomers integreren in de grote steden namelijk niet langer in de oude meerderheidsgroep, want die groep is daar numeriek ook een minderheid

, hoe nu verder?

geworden, tussen heel veel minderheden.

Prettig samenleven

'Ik daag D66 uit de durf te tonen om het oude integratiedenken definitief overboord te gooien en te zeggen: 'Het kan wel.' We kunnen de grote steden tot een voorbeeld maken waarin mensen die heel verschillend zijn prettig met elkaar samenleven. Daarvoor moet iedereen een stap zetten, ook de 'witte' Nederlander.

'Diegenen die gaan participeren in de superdiverse stad, die daarin integreren, zullen behoren tot de winnaars in de stad. De verliezers zijn de mensen die zich in hun eigen etnische groep terugtrekken. Zo zet je echt een positieve visie neer tegenover de negatieve visie van Wilders.'

Glenn Helberg,
psychiater

'Ik heb geen kater; ik zie de realiteit met pijn in mijn hart helder voor ogen. Mijn partij, BIJ1, heeft helaas geen zetel kunnen bemachtigen, juist omdat veel mensen de werkelijke dreigingen niet zien. Men denkt dat het gevaar schuilt in de 'ander' die anders spreekt, bidt of eruitziet, terwijl de echte bedreiging ligt in het verdwijnen van soli-

dariteit en sociale rechtvaardigheid zelf. Dat besef dwingt mij om terug te kijken naar het verleden: waar kwam onze saamhorigheid vandaan, en waarom zijn we die kwijtgeraakt?

**'De arbeider
van toen stemt
vandaag vaak
rechts'**

'Nederland is de afgelopen decennia verschoven van een samenleving waarin arbeid de basis vormde voor solidariteit naar een land waarin angst en identiteit de politiek bepalen. De klassieke arbeider is grotendeels verdwenen of heeft zich opgewerkt tot de middenklasse en vreest nu vooral zijn verworven zekerheid te verliezen. Tegelijkertijd is de nieuwe armoede gefragmenteerd — migranten, flexwerkers, jongeren met schulden, alleenstaande ouders — zonder gedeelde organisatie of stem. Waar ooit de vakbond of arbeiderspartij stond, heersen nu versnippering en wantrouwen.

'In dat vacuüm heeft de verdeelpolitiek wortel geschoten. Niet langer de strijd tussen arbeid en

kapitaal bepaalt het debat, maar de angst voor de 'cultureel andere' en het verlies van status. De arbeider van toen stemt vandaag vaak rechts, niet uit rijkdom maar uit kwetsbaarheid. Bang dat zijn relatieve welvaart of identiteit wordt afgepakt. Zo is Nederland, zonder het echt te merken, een rechts land geworden; niet uit overtuiging, maar uit onzekerheid.'

Jan-Jaap de Ruiter, arabist

'Toen ik de beelden zag van een feestende massa met de Nederlandse driekleur die de mensen deden wapperen, had ik een eerste associatie met de PVV. Maar in diezelfde split second realiseerde ik me dat Wilders doorgaans geen grote zalen afhuyt en op deze manier feestviert; bovendien viel er geen feest te vieren voor hem, want hij had dramatisch verloren. Het waren shots van de feestvierende D66'ers, en al eerder in de campagne had ik D66-leider Rob Jetten zien spreken met op de achtergrond de Nederlandse vlag. D66 heeft gedaan wat terecht was. De Nederlandse vlag opeisen en haar versie van de Nederlandse identiteit presenteren: een land dat centraal in de Europese Unie ligt, een handelsland, een land met machtige bureaus, een land dat van oudsher een immigratieland is. En die partij heeft de verkiezingen glansrijk gewonnen.

'Geluiden zijn er dat D66 naar rechts is opgeschoven, en dat is

**'D66 heeft
gedaan wat
terecht was: de
Nederlandse vlag
opeisen'**

denk ik ook zo, zeker als het gaat om de ideeën van de partij over migratie en asiel. Maar een land dat bestuurd wordt door een echte democratische partij is altijd beter af dan een land dat bestuurd wordt door een enkele politicus met een X-account (dixit Dilan Yesilgöz in de campagne). Nu wacht de formatie en dat zal nog een hele klus worden, maar zo erg als het vorige kabinet kan het nooit worden. Integendeel. Nederland herrijst!

Bilal Ben Abdelkarim,
publicist en docent

'We zijn wederom in een uiterst rechts politiek klimaat wakker geworden vandaag. FvD en JA21 hebben grote winst geboekt. De VVD is nog steeds immuun voor afstraffingen na slecht beleid en een belabberde campagne. Nederland is gewoon een heel rechts land en voor een flink deel ook extreemrechts.

Op de cover.

‘Deze verkiezingen waren een kans om af te rekenen met partijen die onze democratie willen afbreken. Hoewel D66 een historische winst heeft geboekt is het helaas veel te weinig om te spreken van een nieuw tijdperk. Ik had niet verwacht dat GroenLinks-PvdA vijf zetels zou verliezen en zelfs onder de VVD zou eindigen. Ook hoopte ik op meer zetels voor de SP, Denk en de Partij voor de Dieren.

Indrukwekkende campagne

‘Rob Jetten heeft een indrukwekkende campagne achter de rug, en het zou mooi zijn als D66 als uiteindelijke winnaar uit de bus komt in plaats van de PVV. Ik zou graag een kabinet willen zien dat uit D66, VVD, GroenLinks-PvdA en CDA bestaat. Dat zou een stabiel centrum kunnen zijn, als de VVD breekt met haar extreemrechtse koers.

‘Een kabinet van D66, VVD, CDA en JA21 zou ik verschrikkelijk vinden. Als zij niet aan een meerderheid komen, staan er altijd partijen als de ChristenUnie, BBB en SGP klaar om hen aan die meerderheid te helpen. Het kan natuurlijk ook dat de PVV de grootste wordt en dan zijn zij aan zet. Het is dan interessant om te zien of de partijen die Wilders hebben uitgesloten zich aan hun woord houden. Ze zullen zeggen dat de kiezer gerespecteerd moet worden en dergelijke en alsnog samenwerken, verwacht ik. Al met al een gemiste kans om massaal te kiezen voor een Nederland waarin solidariteit, gelijkwaardigheid en democratie bepalende waarden zijn.’

Naeeda Aurangzeb, journalist

‘Van een D66-vriendin mag ik de uitslag geen kater noemen, omdat ze zo groot zijn geworden. Maar goed, wat koop je daarmee? We kunnen ons sowieso geen kater

veroorloven en niet inzakken. Het werk – oog hebben voor anderen, voor de wereld om ons heen, voor de wereld die hier binnenkomt – moet doorgaan. Als journalisten moeten we nog waakzamer zijn dan voorheen en blijven werken voor de stemmen die niet worden gehoord. En niet denken dat het met D66 als grotere partij wel goed komt. Want de verrechtsing gaat door. Wat vroeger links was, is nu ook verrechtst. Dat zie je ook in hoe D66 in de wedstrijd zit.

‘Rob Jetten komt bij mij heel erg over als de nieuwe Mark Rutte’

‘Rob Jetten komt bij mij heel erg over als de nieuwe Mark Rutte, ondanks het verkiezingsprogramma van D66 waarin veel mooie woorden staan over democratie en antiracisme. Jetten deed heel popiejopie tegenover Sylvana Simons aan tafel, met: ‘Dit is democratie, jij mag wat roepen, ik mag wat roepen.’ Maar waar is je morele kompas dan?’

‘In de islam hebben moslims een kompas voor het bidden. Overal waar moslims komen, gebruiken ze dat kompas om te kijken waar het oosten ligt. Zo’n soort moreel kompas missen we in de samenleving, en zeker in de politiek. Dat wordt met Rob Jetten en met rechts en extreemrechts in de Kamer, wel een uitdaging.

‘Al die vlaggen bij D66 boezemen mij ook iets naargeestigs in. Ik houd er niet van. Straks moeten we ook opstaan voor het volkslied. Dat doe ik niet. Ik sta op voor mensen, niet voor vlaggen.’

Erik Verweij, VVD-raadslid in Rotterdam

‘Ik was tijdens de uitslagenavond in Rotterdam, bij de Kralingse Golfclub. Het was gezellig, de sfeer was goed, maar het bleef een voorzichtige opluchting. Een paar weken geleden leek het erop dat we als VVD zouden eindigen met twaalf zetels. Dat vooruitzicht hing als een donkere wolk boven de campagne. Nu is het iets beter uitgekapt, maar van een feeststemming kun je niet spreken. Het is het slechtste resultaat sinds 1989.’

Ongelukkige slogan

‘Juist daarom is het moment angebroken voor serieuze zelfkritiek. We moeten onszelf de spiegel voorhouden en ons afvragen: waar zijn we het vertrouwen van onze kiezers kwijtgeraakt? De slogan ‘Toch maar weer VVD’ was ach-

teraf gezien ongelukkig gekozen. Die leus straalt berusting uit, geen overtuiging. Dat is niet hoe je mensen inspireert of mobiliseert.

‘Er is behoefte aan reflectie, niet alleen op de campagne, maar ook op onze koers. We moeten het vertrouwen terugwinnen, stap voor stap, met inhoud en visie. Landelijk wordt het bovendien lastig formeren. Maar juist in zulke tijden moet je als partij laten zien dat je verantwoordelijkheid durft te nemen, en dat begint met kritisch naar jezelf kijken.’

Ad Koppejan, bestuurder en voormalig CDA-Kamerlid

‘De uitslag roept gemengde gevoelens op. Blij dat mijn eigen CDA weer met 18 zetels helemaal terug is en een middenpartij als D66 één van de twee grootste partijen is geworden. Maar deze uitslag laat ook zien dat er in onze samenleving nog veel onvrede en onzekerheid heerst en herstel van vertrouwen in de politiek nog ver weg is.

‘Als je het geheel overziet dan zijn uiterst rechtse partijen die inspelen op de onvrede in de samenleving en het met onze democratie en rechtstaat niet zo nauw nemen, met deze uitslag nog steeds erg sterk vertegenwoordigd in de nieuwe Tweede Kamer (ca. 46-48 zetels). Het zijn ook partijen die met hun negatieve houding richting mensen met een andere etnische of religieuze achtergrond, een vredig samenleven met elkaar, in de weg staan. Tegelijkertijd hebben linkse partijen als GroenLinks-PvdA en SP sterk verloren. Een overwinning of comeback van het politieke midden zou ik deze verkiezingsuitslag niet willen noemen.

Brede midden-coalitie

‘Er zal onder leiding van Rob Jetten eerst geprobeerd worden om een

brede midden-coalitie te vormen van D66, VVD, GroenLinks-PvdA en het CDA. De VVD zal dit blokkeren gezien haar verkiezingsbelofte om niet met GroenLinks-PvdA te regeren. Als een centrumrechts kabinet van D66, VVD, CDA en JA21 niet meer dan 75 zetels heeft zal men nog een andere, kleine partij erbij moeten zoeken. Of we daarmee het zo vurig gewenste stabiele en daadkrachtige kabinet krijgen dat de rit vier jaar uitzit, is maar zeer de vraag. Maar als het nieuwe kabinet faalt doet dit het ergste vrezen voor de uitslag van de volgende verkiezingen.'

Sinan Can, journalist

'De eerste vier partijen hebben allemaal rond de twintig zetels behaald. Dat op zichzelf zegt al veel. Het is zelden voorgekomen dat een partij met zo'n beperkt aantal zetels de grootste werd, zeker niet sinds de jaren veertig. Met een minimaal verschil kun je tegenwoordig dus al de verkiezingen winnen. Het krachtsverschil is uitzonderlijk klein; de politieke verhoudingen liggen dicht bij elkaar dan ooit.'

'Veel van die politici verkondigen in wezen dezelfde boodschap. We bevinden ons wereldwijd, niet alleen in Nederland, in een rechts-conservatieve stroming, waarin nativisme en de nadruk op de eigen cultuur steeds dominant worden. Het lag dan ook niet in de lijn der verwachtingen

dat links zou winnen. Bestuurders moeten nu hun verantwoordelijkheid nemen. De manier waarop het momenteel gaat, werkt negatief door in de samenleving. Kunnen ze echt samenwerken? Laat het maar zien, juist als zogenoemde middenpartijen. Zet een stap naar voren en kijk of je het land weer in beweging kunt krijgen op de belangrijke vraagstukken die al zo lang om een oplossing vragen.'

'Kijk of je het land weer in beweging kunt krijgen'

Joris Voorhoeve: voormalig VVD-leider en oud-minister van Defensie

'De uitslag heeft vier belangrijke punten: 1. nationalistisch extremisme en een antidemocratische opstelling kunnen worden teruggedrongen. Dat is een goed punt om onze buurlanden op te wij-

zen; 2. onbeschaafde brutaliteit wordt door tweederde van de kiezers niet gewaardeerd; 3. de combinatie van liberalisme, sociaal gevoel en ecologische zorg, zoals D66 die combineert, heeft toekomst, en 4. de christendemocratie is niet ter ziele en is nog steeds een belangrijke stroming. Er kan nu een kwalitatief goed kabinet worden gevormd met een actief buitenlands beleid om gelijkgezinde Europese democratieën te versterken. Hulde aan onze politieke leiders die deze vier uitkomsten hebben bewerkstelligd!'

Carla Hoetink, politiek historicus en directeur van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen

'Opvallend aan deze uitslag is wat mij betreft in de eerste plaats de bevestiging dat Nederland ideologisch een conservatief land is geworden. Dat past in een langtermijntrend van verrechtiging – sociaaleconomisch, maar vooral ook in cultureel opzicht. Daarom vind ik de aanduiding conservatief inmiddels beter passen dan rechts. In de tweede plaats springt ook de consolidering, en dus normalisering, van uiterst rechts in het oog. Samen komen de uiterst rechtse partijen PVV, JA21 en FVD, zoals het er nu uitziet, in vergelijking met 2023 op één zetel meer uit. Binnen dit blok zijn er wel ver-

schuivingen van kiezers die van de PVV naar de andere twee zijn overgestapt, maar tegelijkertijd tekent zich een duidelijke aanhang af die niet zomaar meer zal wegllopen.

'Nederland is ideologisch een conservatief land geworden'

'Forum voor Democratie is erin geslaagd een eigen gemeenschap, een klein eigen zuiltje, op te richten. Zijn winst (+6) is misschien wel de grootste verrassing van deze verkiezingen. De VVD-aanhang blijkt ook trouw, ondanks alle kritiek, ook in eigen gelederen. En ten slotte staat tegenover deze trouw natuurlijk de historische leegloop van NSC: niet eerder in de parlementaire geschiedenis verdween een verkiezingswinnaar én regeringspartij bij de volgende verkiezingen weer uit de Tweede Kamer.'

Bijdrages van Wim Berkelaar, Matthijs Rooduijn, Joshua Livestro en Willem Minderhout zijn op de site te lezen.

Samenleving.

Coen van de Ven: 'De fusie tussen logisch eindpunt'

De fusie tussen GroenLinks en PvdA is historisch én controversieel. Parlementair journalist Coen van de Ven onderzoekt in zijn nieuwste boek hoe dit politieke huwelijk tot stand kwam en of het links écht kan redden.

COEN VAN DE VEN. BEELD: JORIS CASAER

GroenLinks en PvdA was een

● EWOUT KLEI

Coen van de Ven is politiek journalist bij *De Groene Amsterdammer* en volgt belangrijke politieke ontwikkelingen op de voet. Hij schrijft analytische verhalen over de koers van VVD en D66, maar heeft ook veel gepubliceerd over GroenLinks-PvdA.

In zijn pas verschenen boek *Een Links Verhaal* reconstrueert Van de Ven de totstandkoming van de fusie tussen GroenLinks en de PvdA. Hij beschrijft de strategische overwegingen, ideologische toenaadering en persoonlijke relaties die deze politieke samensmelting

'Het waren meerdere redenen. Maar als ik er één moet aanwijzen, dan is het de afbrokkelende machtsbasis van de PvdA. De sociaaldemocraten zijn na 2017 niet meer hersteld van hun historische verkiezingsnederlaag terwijl het GroenLinks nooit lukt om op eigen kracht te verbreden. Hun electorale basis was simpelweg te klein geworden om nog een machtsfactor van belang te zijn. De vergelijking met het CDA dringt zich op. De drie confessionele partijen ARP, CHU en KVP besloten in 1980 te fuseren, om een machtsfactor van belang te blijven.

Een andere reden, niet onbelangrijk, is dat de ideologische verschillen tussen PvdA en GroenLinks veel kleiner zijn geworden dan in de jaren negentig. Natuurlijk zijn er verschillen.

king. Atje Kuiken, die later fractievoorzitter werd, stond er ook voor open. En dan was er nog de jonge PvdA'er Frank van de Wolde, die een manifest schreef om de samenwerking te versnellen.

Wat waren de grootste obstakels die PvdA en GroenLinks moesten overwinnen?

'Voor GroenLinks was het moeilijk om in zee te gaan met een partij die in hun ogen vooral

'Klaver had zelfs uitzicht op het klimaatministerie'

'Ik herinner me nog heel goed de avond toen Sigrid Kaag op tafel danste'

mogelijk maakten. Maar kan de partij zowel activisten als klassieke sociaaldemocraten blijven binden en tegelijkertijd nieuwe kiezers aanspreken? Of wordt GroenLinks-PvdA een centrumlinkse, enigszins elitaire partij van de status quo?

Wat was volgens jou de doorslaggevende reden voor de fusie tussen GroenLinks en de PvdA? Ging het vooral om het behoud van macht, omdat de PvdA langzaam aan het marginaliseren was, of speelden ook ideologische overwegingen een rol?

GroenLinks staat in een meer activistische traditie, de PvdA is institutioneler. Maar als ze allebei in de oppositie zitten lijken ze wel érg op elkaar. In debatten in de Tweede Kamer stemden ze vaak hetzelfde. Je kunt bijna zeggen dat de fusie het logische eindpunt is van een proces dat al jaren gaande was.

Tot slot was er ook een persoonlijke dimensie. De goede verstandhouding tussen GroenLinks-leider Jesse Klaver en zijn PvdA-collega Lilianne Ploumen speelde echt een rol. Ze konden goed met elkaar overweg en zagen de urgentie van samenwer-

Wat was zijn rol precies?

'Ik herinner me nog heel goed de avond in maart 2021 toen Sigrid Kaag op tafel danste. D66 werd de grote winnaar van de verkiezingen, en links bleef achter met brokstukken. Van der Wolde tweette die avond dat links toch echt moest gaan samenwerken in deze situatie. Iemand vroeg hem vervolgens of het bij dit tweetje bleef, of dat hij ook concreet actie zou ondernemen. En toen heeft hij in vier dagen een manifest geschreven. Dat werd breed gesteund, vooral door jongeren uit beide partijen, maar ook door prominenten. Het was een soort katalysator.

'Tegelijkertijd liepen er al gesprekken tussen Ploumen en Klaver. Dus je ziet: er was een top-down proces, maar ook een bottom-up beweging. Die twee kwamen elkaar halverwege tegen. Dat maakte dit mogelijk.

'Het belang van personen moet je niet onderschatten. Je kunt er een alternatieve geschiedenis naast leggen: stel dat Khadija Arib in 2021 partijleider was geworden van de PvdA. Dan was de fusie misschien nooit zo snel gegaan. De persoonlijke factor was dus cruciaal.'

bezig was met overleven. De PvdA had nog maar negen zetels. Had samengaan wel zin, als er toch geen leven meer zat in de PvdA?

Bij de PvdA bestond de vrees dat de partij door de fusie nog meer een club van de culturele elite zou worden, terwijl ze juist worstelde met het verlies van de arbeiderskiezers sinds de Fortuyn-revolte. Veel mensen die uit een rood nest komen stemmen PVV. Bij de PvdA bestond het gevoel dat je deze kiezers moet 'terugwinnen', ook al is dat waarschijnlijk onmogelijk.

'Een ander belangrijk obstakel was de mogelijke regeringsdeelname van GroenLinks aan een nieuw kabinet-Rutte. In 2021 was er een serieuze mogelijkheid dat GroenLinks zou toetreden tot Rutte IV, samen met D66, VVD en CDA. De Democraten, maar ook Mark Ruttem hadden liever GroenLinks als coalitiepartner dan de ChristenUnie. Klaver had zelfs uitzicht op het klimaatministerie. Het enige wat hij moest doen was de PvdA loslaten. Het was een verleidelijk aanbod, maar uiteindelijk koos hij voor de samenwerking met de PvdA.'

Waarom is de SP niet betrokken bij dit fusieproces? En waarom D66 niet?

'De SP wil helemaal niet. Zij hebben er electoraal belang bij dat de PvdA regeert, zodat ze kunnen zeggen dat de sociaaldemocraten hun idealen verkwanselen. Dat is al decennialang hun strategie.

D66 erbij had ik trouwens logischer gevonden. Die partij is progressief en vrijzinnig. D66-oprichter Hans van Mierlo droomde in de jaren zeventig al van een Progressieve Volkspartij. Frans Timmermans is trouwens

ooit lid geweest van D66. Maar na de nederlaag in 2023 koos D66-leider Rob Jetten voor een andere koers: hij wilde af van het beeld dat D66 een linkse partij is en richtte zich op liberale VVD-kiezers. Daarmee was een alliantie met GroenLinks-PvdA politiek onhaalbaar geworden.'

Je schrijft in je boek dat de PvdA een verbond is tussen arbeiders en de culturele elite. GroenLinks zou je kunnen omschrijven als een verbond tussen culturele elite en radicale activisten. Is de

fusie niet gewoon een partij voor de culturele elite geworden?

'Die zorg hoor ik vaak en die is niet ongegrond. Er is een risico dat arbeiders en activisten de tweede viool gaan spelen. De uitdaging voor de nieuwe partij is of ze beide vleugels kunnen vasthouden, de rechtervleugel van de PvdA en de linkervleugel van GroenLinks.

'Ik was in juni bij het veelbesproken congres waar de fusie werd bekrachtigd. Dat was een emotionele bijeenkomst. Er was veel kritiek. PvdA-coryfee Rob Oudkerk sprak zich fel uit tegen de Israëlkritische koers van GroenLinks-PvdA en een geëmotioneerde Gerdi Verbeet verliet huilend de zaal en zegde daarna haar PvdA-lidmaatschap op. Toch

Waarom werd de 'oude witte man' Frans Timmermans uiteindelijk de leider van GroenLinks-PvdA, en niet Jesse Klaver of Marjolein Moorman?

'De partijen hadden afgesproken dat de fusie in drie stappen zou verlopen: eerst de vorm, dan de inhoud en pas daarna de poppetjes. GroenLinks wilde een lijsttrekkersverkiezing, de PvdA voelde daar minder voor. Frans Timmermans, één van de kandidaten voor het leiderschap, wilde liever 'gekroond' worden. GroenLinks had één serieuze kandidaat, Jesse Klaver, omdat de Amsterdamse burgemeester Femke Halsema voor de eer bedankte. De PvdA had twee kandidaten: Eurocommissaris Frans Timmermans en de Amsterdamse wethouder Marjo-

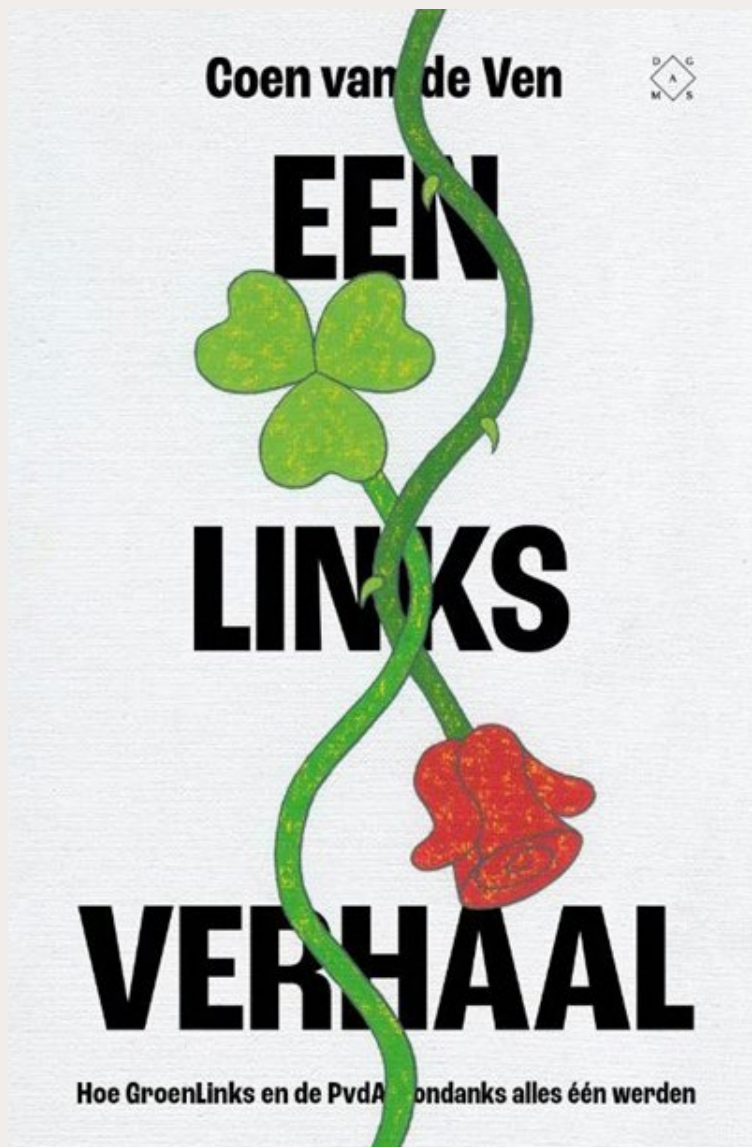
'Het deed me denken aan wat ik altijd lees over de jaren zestig en zeventig, toen de PvdA hét clubhuis was voor links'

was het ook het spannendste congres dat ik ooit heb meegemaakt. Het deed me denken aan wat ik altijd lees over de jaren zestig en zeventig, toen de PvdA hét clubhuis was voor links. Er werd gedebatteerd, gescholden, gelachen, gestreden.'

'De nieuwe partij moet die geest terugbrengen, denk ik. Ze moeten geen marketingmachine worden met een dichtgetimmerd programma, maar een partij waar Ad Melkert én Sabine Scharwachter (een radicale GroenLinks-activist, red.) zich thuis voelen. Het moet plek worden waar je met elkaar van mening kunt verschillen zonder meteen uit elkaar te gaan.'

lein Moorman. GroenLinks vond dat de PvdA met één kandidaat moest komen. Dat werd Timmermans, die meer ervaring had en bovendien veel voor het klimaat had betekend met zijn 'green deal'. Timmermans won ook van Klaver. Het idee was dat hij het linkse alternatief voor Rutte zou worden. Hij werd gelanceerd als de ideale premierskandidaat: een verstandige staatsman, met internationale allure. Achteraf bleek dat een verkeerde taxatie. Veel kiezers zagen hem echter als onderdeel van de status quo en daar stemden ze in 2023 juist tegen.'

Ik heb nog even gecheckt, maar de nummer twee op de Groen-

‘Lahlah is niet onervaren, maar ze heeft veel minder Haagse ervaring dan Timmermans en Klaver’

Links-PvdA-lijst in 2023 en 2025, Esmah Lahlah, komt slechts één keer in je boek voor. Is zij grof gezegd een token, alleen maar hoog op de lijst gezet om divers en inclusief te lijken?

‘Nu ga ik even op mijn woorden letten. Het klopt inderdaad dat ze niet bepalend is voor de koers van de partij. Ik heb vooral gekeken naar de mensen die de partij vormgeven, en dat zijn eerder mensen als Kati Piri, Jesse Klaver en Frans Timmermans.

‘Als journalist zit ik vaak op publieke tribune om de debatten te volgen. Ik zie haar zitten, naast Frans Timmermans. Maar als het erom spant in het debat en Jesse Klaver komt de vergaderzaal binnen, dan gaat hij naast Timmermans zitten. En Lahlah staat op en gaat zitten in het bankje achter de twee heren. Lahlah is niet onervaren, maar ze heeft veel minder Haagse ervaring dan Timmermans en Klaver. Feitelijk is Jesse Klaver de nummer twee van de fractie.’

Dus toch een beetje window dressing, om divers te lijken?
‘Dat zijn jouw woorden...’

Had GroenLinks-PvdA meer moeten doen in 2023 om GroenLinks-Kamerlid Kauthar Bouchallikht te behouden voor de fractie? Zij stapte op omdat ze zich niet kon vinden in het standpunt van de partij inzake Israël en Palestina?

‘Met de kennis van nu had Bou-

challikht natuurlijk gelijk. Ze belichaamde de avant-gardistische kant van GroenLinks, die voor de troepen uitloopt. Ik weet dat er veel gesprekken met haar zijn gevoerd, maar ze besloot toch weg te gaan. Haar vertrek werd ervaren als een schok. Ze hadden toch alles goed besproken met zijn allen? Maar Bouchallikht stond als Kamerlid in nauw contact met een jonge, progressieve achterban, die veel kritischer is op Israël dan de partijtop. Zeker toen was er meer begrip voor het standpunt van Israël, zo vlak na de gebeurtenissen van 7 oktober. Er werd toen nog niet gesproken over een genocide in Gaza.’

Is RoodVooruit niet gewoon een clubje conservatieven, zoals de partij DS’70 in de jaren zeventig? En is de exodus van rechtse PvdA’ers, denk aan Reshma Roopram en Ronald Plasterk, eigenlijk niet een blessing in disguise voor de nieuwe partij?

‘De vergelijking met DS’70 is terecht, maar het is nog maar de vraag of verontruste PvdA’ers een eigen partij gaan vormen. Veel leden zijn nog steeds trouw aan de PvdA. Het zijn vaak oudere leden, goed verspreid over het land. Ze voerden boeiende discussies, die ik heel waardevol vond. Ze zijn een brug naar de meer klassieke sociaaldemocratische achterban. Het zou zonde zijn als ze vertrekken, want dan verlies je de band met de provincie. Het vertrek van Gerdi

Verbeet en Lutz Jacobi is denk ik een verlies voor GroenLinks-PvdA.

‘Aan de andere ben je sommige leden misschien liever kwijt dan rijk, zoals natuurlijk Ronald Plasterk met zijn harde columns in *De Telegraaf*. Tijdens mijn onderzoek had ik veel contact met Roopram. Zij is een stuk rechtser dan de gemiddelde PvdA’er. Ik vroeg mij wel eens af of ze wel bij de goede partij zat. Ze heeft nu ook bedankt.’

Verwacht je dat er een uittocht van linkse activisten komt richting BIJ1 of de Partij voor de Dieren?

‘Tot nu toe is dat niet gebeurd. De echte test worden de gemeenteraadsverkiezingen in steden als Amsterdam, Nijmegen en Gronin-

malig. PvdA-leider Lodewijk Asscher was kritisch op migratie, GroenLinks is juist veel opener. De nieuwe partij probeert een middenweg te vinden. Frans Timmermans heeft duidelijk gemaakt dat ze grip op migratie willen, dat er deals met andere landen moeten komen en dat er ‘een bandbreedte’ moet komen van een minimum en een maximum aantal asielzoekers, een ander woord voor quota. Dat is eigenlijk best een rechtse koerswijziging. VVD’er Ruben Brekelmans beweert dat de PvdA onder invloed van GroenLinks radicaliseert op dit punt maar het is juist precies andersom: GroenLinks verandert op dit moment in de PvdA als het gaat om migratie.’

Tot slot: hoe revolutionair is GroenLinks-PvdA nog? Ze steunen NAVO, koning, parlementaire democratie en marktwerving. Zijn ze niet gewoon de nieuwe status quo?

‘Deze vraag gaat over hoe je je als partij tot de macht verhoudt. Dat is een grote uitdaging. Kiest GroenLinks-PvdA voor een centrum-linkse koers, of kiezen ze voor een uitgesproken linkse koers en gaan ze pas na de verkiezingen onderhandelen over wat ze kunnen binnenhalen, en wat niet? In deze politieke constellatie loopt GroenLinks-PvdA het risico de partij te worden die alles verdedigt zoals het is, tegenover radicaal rechts dat verandering belooft. Dan ben je niet wervend.’

‘Frans Timmermans sprak over ‘Take back control’. GroenLinks-PvdA moet weer het initiatief nemen en kiezers het gevoel geven dat hun stem voor verandering kan zorgen. Het gaat om de zeggenschap over middelen, de oude PvdA-leus van spreiding van kennis, macht en inkomen. Als de nieuwe partij dát verhaal weer weet te vertellen dan kan ze opnieuw een brede volksbeweging worden. Maar daarvoor moeten ze eerst uit de verdediging komen. Dat lukt nog niet goed genoeg.’ ●

‘Veel leden zijn nog steeds trouw aan de PvdA’

gen. Daar is de concurrentie met andere linkse partijen groot. Lokale contexten zijn heel anders dan landelijk. BIJ1 zit niet in de Tweede Kamer, de Partij voor de Dieren heeft maar drie zetels. Maar lokaal zijn ze sterker. Misschien gaan linkse GroenLinkers in de grote steden op een linkse partij stemmen in maart 2026. Helemaal als GroenLinks-PvdA landelijk een te centrumlinkse koers vaart.’

Hoe zit het met hete hangijzer migratie? Daar is binnen de partij veel discussie over.

‘Ja, dat is een heikel punt. Voor-

Waarom heeft Wilders-fan Els R en de hel?

De rellen in Den Haag rond een demonstratie van PVW-influencer Els Rechts tonen een groeiende overlap tussen radicaal-rechts en orthodoxe christenen. Wat drijft deze groepen naar elkaar toe? Experts Mariët Baaij en Sander Rietveld leggen de diepe voedingsbodem bloot.

● EWOUT KLEI

Op 20 september dit jaar liep een demonstratie in Den Haag, aangekondigd als een vreedzaam protest tegen de regering, uit op felle schermutselingen. Relschoppers vielen de politie aan, maar ook journalisten en het D66-hoofdkantoor in de Hofstad. Beelden van rellen gingen het hele land door en domineerden twee weken lang de actualiteitsprogramma's.

De organisatie van deze demonstratie lag in handen van 'Els Rechts', die in werkelijkheid Els Noort heet en een bekende PVV-influencer is met duizenden volgers op X. Zij komt uit een streng reformatoerisch SGP-nest. Ook Tom de Nooijer, presentator bij de populistische omroep Ongehoord Nederland, komt uit de SGP-wereld. Hoe kan het dat radicaal-rechts gedachtegoed een sterke aantrekkingskracht uitoefent op orthodoxe christenen?

Iemand die zich niet verbaast over de keuzes van Els Noort is Mariët Baaij, expert op het gebied van kerkpijn en kerkrecht en afkomstig uit de reformatoerische wereld. Els is geen willekeurige Wilders-fan, schrijft Baaij in een veelbesproken bericht op LinkedIn. 'Ze is een kind van de reformatoerische wereld, opgeleid op het Wartburg College, gevormd door een cultuur waarin gehoorzaamheid, afzondering en angst voor de wereld centraal staan. En precies die voedingsbodem maakt dat christelijk nationalisme vandaag in Nederland wortel kan schieten.'

Als je opgroeit met angst voor de boze buitenwereld en zwart-wit-denken kun je gevoelig zijn voor de hoodschap van Geert Wilders, die precies dezelfde sentimenten vertolkt, vervolgt Baaij in haar *LinkedIn*-bericht. 'Els is dus geen incident. Ze is de vrucht van een systeem waarin angst groter is dan liefde. Wat mij het meest confronteert, is hoe Bijbelse taal schaamteloos wordt misbruikt voor politieke haat. Els spreekt over demonen, over hel en verdoemenis, over een

theocratie, waarin de overheid zich onderwerpt aan Gods Woord. De rest van de samenleving wordt dan automatisch gezien als 'werelds', bedreigend. Dat wantrouwen jegens de overheid en de buitenwereld heeft een lange geschiedenis. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was partijleider Gerrit Hendrik Kersten berucht om zijn collaborerende houding tegenover de Duitse bezetter. Toch wordt hij in SGP-kringen nog steeds als een held gezien. 'Dat is veelzeg-

belaagd door relschoppers uit het dorp.'

Nauwelijks zelfreflectie

In de reformatoerische wereld en bij de SGP komt zelfreflectie nauwelijks voor. Als buitenstaanders kritiek uiten, of de subsidies aan christelijke scholen worden bedreigd, dan klinkt meteen de beschuldiging dat de overheid het geloof aanvalt. Dat denken schept een 'vaste burcht'-mentaliteit van wij tegenover de vijand. 'Het idee is dat als je één steen uit het fundament weghaalt het hele gebouw zal instorten', zegt Baaij. 'Reformatoerische christenen zijn heel bang voor het hellend vlak. Als ze toegeven op één geloofsartikel dan volgens al die andere artikelen uiteindelijk ook en blijft er niets over.'

Onderzoeksjournalist Sander Rietveld schreef enkele jaren terug het boek *Nieuwe Kruisvaarders*, waarin hij de sympathie van reformatoerische, evangelische en aarts-conservatieve katholieke christenen voor radicaal-rechts onderzocht. Juist die defensieve mentaliteit verklaart volgens Rietveld de verschuiving van de SGP. 'Onder Kees van der Staaij gold de partij nog als staatsrechtelijk geweten van de Tweede Kamer. Van der Staaij was conservatief, maar hij had respect voor democratische procedures. Vandaag zie je dat de SGP meegaat in PVV-moties, zelfs als die ingaan tegen deze procedures. Het idee dat de overheid er is om de samenleving als geheel te dienen raakt steeds verder uit beeld. Het draait alleen nog maar om de verdediging van de reformatoerische zuil, de partij, de scholen en andere organisaties, tegen de boze buitenwereld.'

'Els spreekt over demonen, over hel en verdoemenis, over een God die vooral straft'

God die vooral straft. Dat is geen persoonlijke ontsparing, dat is jarenlang geleerd taalgebruik. In reformatoerische kringen is het normaal om te spreken over 'de wereld' als vijand, over 'de waarheid' die alleen in hun kamp ligt, over God die oordeelt. Het is een kleine stap van dat denken naar het aanwijzen van moslims, migranten en politieke tegenstanders als vijanden van God.'

Antirechtsstatelijk-Gereformeerde Partij

Aan *de Kanttekening* vertelt Baaij dat de SGP altijd al een antirechtsstatelijke inslag heeft gehad. 'De partij streeft nog steeds naar een

gend', aldus Baaij.

'Het is een hang naar fascisme, die geworteld zit in een bepaald godsbeeld. Bij reformatoerische christenen draait het om gehoorzaamheid aan de overheid, behalve als het geloof en de eigen gemeenschap in gevaar komen. Dan mag alles. Je zag dat bij de boerenrellen in Kootwijkerbroek in 2001, toen SGP-senator Gerrit Holdijk sprak over 'het recht van verzet'. Je zag het daarna bij tijdens de coronacrisis, toen veel reformatoerische christenen zich niet aan de coronamaatregelen wensten te houden. En zie je het weer in christelijke vissersdorp Katwijk, waar pro-Palestijnse activisten werden

Rechts het over demonen

‘Moslims worden gezien als bedreiging’

De theologie van reformatorische christenen heeft raakvlakken met de PVV. ‘Moslims worden gezien als bedreiging. Theologisch is de islam een ‘valse godsdienst’ die moet worden bestreden door de overheid. De SGP is een theocratische partij, die alleen godsdienstvrijheid voor orthodox-protestantse christenen wenst. De SGP heeft ook sympathie voor autoritaire regimes. Voormalig SGP-Kamerlid Roelof Bisschop, oud-rector van Wartburg College waar Els Noort op heeft gezeten, zei ooit tegen mij: ‘Het christelijke nationalisme van Orban komt uit dezelfde bron als de theocratie van de SGP.’ Dat zegt alles over de aantrekkingskracht

PVV-INFLUENCER ELS RECHTS WORDT GEÏNTERVIEWD DOOR POWNEWS. BEELD YOUTUBE

‘De SGP is een theocratische partij, die alleen godsdienstvrijheid voor orthodox-protestantse christenen wenst’

van autoritair en nativistisch (gericht op de ‘oorspronkelijke’ bevolking, red.) beleid.’

Rietveld heeft echter niet alleen onderzoek naar reformatorische christenen gedaan, maar ook naar de evangelische beweging. Streng-orthodoxe evangelischen zijn nog feller anti-islam dan de SGP. Het gaat niet zozeer om theocratie, maar om het bestrijden van Satan en zijn demonen. Evangelische christenen zijn erg bezig met de zogenoemde Eindtijd, waarin Israël een sleutelrol speelt. Omdat moslims worden gezien als vijanden van Israël zijn zij werktuigen in de handen van Satan.’

Invloed van de Verenigde Staten

Als het gaat over de evangelische wereld, wordt de invloed van de Verenigde Staten zichtbaar. Baaij onderzocht Christian White Nationalism, een extremistische stroming die via evangelische voorgangers ook in Nederland aan populariteit wint. ‘In Amerika heb je bewegingen zoals de Heritage Foundation en Project 2025, die van de VS een christelijk land willen maken. Dat idee sijpelt door naar Nederland via charismatische voorgangers en netwerken. Neem Bethel School in Reading, Californië, een conservatieve hogeschool voor fundamentalistische christe-

nen. Het draait om een *culture war* tegen progressieve ideeën, tegen tolerantie, tegen woke. Die militante mentaliteit kom je ook hier in Nederland tegen onder sommige groepen evangelischen.’

In de evangelische wereld worden maatschappelijke conflicten vaak geduid als een geestelijke strijd, ziet Baaij ook. Alles wordt verdemoniseerd, van homoseksualiteit tot de islam en van de overheid tot de media. ‘In dat wereldbeeld is alles geoorloofd’,

tenwereld tot vijand verklaren.’

Die zwart-witlogica maakt de stap naar extreemrechts kleiner. ‘Sommige evangelische leiders die ik ken geloven echt dat de vernietiging van Gaza al in de Bijbel voorspeld staat.’

Diep ressentiment tegen de seculiere wereld

Rietveld wijst erop dat de aantrekkingskracht van het populisme op orthodoxe christenen ook culturele oorzaken heeft. ‘Er bestaat in

‘Evangelische christenen zijn erg bezig met de zogenoemde Eindtijd’

legt Baaij uit. ‘Als een voorganger overspel pleegt komt hij ermee weg, door te zeggen dat een demon bezit van hem nam. Daarmee kun je misstanden in eigen kring vergoelijken en tegelijkertijd de bui-

deze kringen een diep ressentiment tegen de seculiere, linkse buitenwereld. Er is een nostalgisch verlangen naar het christelijke Nederland dat ooit zou hebben bestaan, dat door de linkse pro-

gressieven kapot is gemaakt. Links is de grote vijand. In de Koude Oorlog de communisten, pacifisten en socialisten, na de val van de Muur eventjes D66, nu weer woke. Het gevoel van verlies en slachtofferschap verbindt orthodoxe christenen met het populisme van Wilders en de zijnen.'

demonstraties, sommige demonstranten verkleden zich zelfs als kruisridders. Ze gebruiken ook de leus *Deus vult*, God wil het. In Nederland is deze symboliek veel minder zichtbaar. Maar het idee dat het land heroverd moet worden voor Christus leeft ook hier.'

En dan is er het geval Els

ken, maar ze creëerde wel de setting waarin dat gebeurde.' De relschoppers waren grotendeels niet-christelijk, benadrukt Rietveld, maar dat doet niets af aan de symbolische betekenis van Els' rol. 'Het laat zien dat deze kringen dichter bij radicaal-rechts komen te staan, ook al lopen ze zelf niet met stenen te gooien.'

Wat de zaak pijnlijk maakt, is dat de SGP nauwelijks reageerde. 'Plichtmatig veroordeelden ze het geweld, maar inhoudelijk namen ze geen afstand van Els Rechts', zegt Baaij. 'Dat is tekenend. Kritiek op de eigen kring wordt al snel gezien als aanval, dus zelfreflectie blijft uit. Daarmee baant de partij zelf de weg voor verdere radicalisering.'

Genuanceerd blijven

Beide experts benadrukken dat fundamentalisme niet automatisch gelijkstaat aan extreemrechts. 'Ook bij de CU kom je fundamentalisme tegen, maar die partij steunt de democratie wel', zegt Rietveld. 'Fundamentalisme vergroot niettemin de kans op zwart-witdenken, autoritarisme en complotdenken.'

Rietveld vindt het belangrijk dat we genuanceerd blijven. Niet elke orthodoxe christen is gevoelig voor Wilders' retoriek. Maar de combinatie van theocratisch verlangen, ressentiment tegen de seculiere samenleving en Amerikaanse invloeden vergroot de kans dat een deel van hen aansluiting zoekt bij radicaal-rechts.

'Het gevoel van verlies en slachtofferschap verbindt orthodoxe christenen met het populisme van Wilders'

Tijdens de demonstratie van 20 september waren niet alleen prinsenvlaggen te zien maar ook christelijke kruizen, merkt Baaij op. Bij extreemrechtse demonstraties in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk is de kruisvaardersymboliek populair, zegt Rietveld. In de VS droegen sommige Capitoolbestormers kruizen. In het VK zie je het rode kruis van Sint Joris van de Engelse vlag opduiken bij extreemrechtse

Rechts, de PVV-fangirl die de demonstratie in Den Haag mede organiseerde. Ze hoopt een rol in de partij van Geert Wilders te mogen spelen, of een tweede Raisa Blommestein of Eva Vlaardingebroek te worden en net als deze bekende extreemrechtse influencers een groot podium te krijgen.

Volgens Baaij was ze naïef. 'Ze kende hooligans en gaf hen een podium. Zelf had ze waarschijnlijk niet de intentie om rellen uit te lok-

'Niet elke orthodoxe christen is gevoelig voor Wilders' retoriek'

EXTREEMRECHTSE DEMONSTRANTEN BESTORMEN DE POLITIE OP HET MALIEVELD IN DEN HAAG, OP 20 SEPTEMBER. BEELD: BENDER/YOUTUBE

Wat leert de affaire rond Els Rechts ons? Voor Baaij is het antwoord duidelijk: 'Deze groep christenen ruikt hun kans, in deze tijden van Donald Trump en Geert Wilders. Ze voelen dat hun conservatieve geluid weer gehoord mag worden, dat er ruimte is om te zeggen dat ons land weer christelijk moet worden.'

Rietveld sluit zich daarbij aan. 'Het is belangrijk te beseffen dat de aanval op de democratie niet van radicaal-links komt of van woke, zoals de VVD meent, maar vooral van radicaal-rechts. Sommige orthodoxe christenen vinden hier aansluiting bij. Misschien zouden orthodoxe christenen hier rekschap van moeten geven.' •

KIRSTEN VAN DEN HUL

Werk aan de winkel

Er valt veel te zeggen over de verkiezingsuitslag van gisteren. Dat D66 een knappe campagne heeft gevoerd, met een verrassende eindsprint als gevolg. Dat het CDA terug is, maar toch minder winst pakt dan verwacht. Dat de VVD ondanks de slechte peilingen en de chaos van het kabinet-Schoof de schade heeft weten te beperken. Dat Timmermans de belofte van een sociale meerderheid niet heeft waar kunnen maken, en leiderschap toonde door daar de verantwoordelijkheid voor te nemen. Dat NSC zonder Omtzigt een stille dood lijkt te zijn gestorven. Maar ook: dat de PVV ondanks 11 zetels verlies de – weliswaar gedeelde – eerste plaats lijkt te behouden. Dat FvD ruim is verdubbeld, en JA21 er maar liefst 8 zetels bij kreeg.

Bij het schrijven van deze column worden de laatste stemmen geteld en is nog niet duidelijk wie uiteindelijk de grootste wordt en dus aan zet is bij de formatie. Wordt het Jetten of toch Wilders? Gaat het over rechts of toch over links? En hebben we inderdaad voor kerst een nieuw kabinet, zoals ons tijdens de campagne werd beloofd? Het gaat er om spannen wie straks water bij de wijn moet doen, of het midden standhoudt of zich toch weer uit elkaar laat spe-

len. Of migratie weer het belangrijkste thema zal zijn in de formatie, of dat er dit keer ook ruimte is voor urgente problemen als de klimaatcrisis, het lerarentekort, kansenongelijkheid of volkshuisvesting. En vooral: hoe hard alle eerdere uitspraken blijken te zijn over ‘wel met die maar niet met die’, als puntje bij paaltje komt. Want dat hebben we eerder meegeemaakt, dat beloftes boterzacht bleken, piketpaaltjes snel werden verzet en strepen in het zand met een snelle veeg uitgewist.

Voor mensen die de rechtstaat werkelijk een warm hart toedragen is er vandaag geen enkele reden om genoegzaam achterover te leunen. Want wat de uitslag en de daaraan voorafgaande campagne ook liet zien, is hoe diepgeworteld racisme is in de Nederlandse samenleving. Hoe schaamteloos partijen islamofobie aanwakkeren voor eigen electoraal gewin – en hoe succesvol ze daarmee wederom bleken. En ook: hoe pijnlijk weinig ze daar de afgelopen maanden door media én medepolitici op zijn aangesproken.

Het ging steeds een stapje verder tijdens de campagne. Islamitisch gebed op straat willen verbieden (Van der Plas). De islam een gevaar voor Nederland noemen (Stoffer). Anti-fascisme van overheidswege willen bestrijden (Yeşilgöz). En dat normaliseren

van radicaalrechts gedachtengoed had ook buiten de politiek effect. Op steeds meer plekken kwam ik ze tegen: in vergaderingen, op feestjes, tijdens een cursus. De ‘je moet problemen wel kunnen benoemen’-types. De ‘we moeten wel oog houden voor de mensen die zich niet gehoord voelen’-lui. De ‘democratie is luisteren naar alle stemmen’-mensen. Ja, democratie betekent dat iedereen mag meepraten. Maar het betekent niet dat we de grondwet maar moeten laten lopen, of dat we onze oren moeten laten hangen naar populistten. Discriminatie is geen mening, maar een misdrijf. Mensenrechten zijn geen gunst, maar een gegeven.

Die stem van dat zogenaamde ongehoorde Nederland, die hebben we nu wel genoeg gehoord, aan talkshowtafels, op sociale media en in de krant. Want al dat haatzaaien van de laatste maanden blijft niet zonder gevolgen. We hebben allemaal nog de beelden op ons netvlies van de extreemrechtse meutes die vorige maand Den Haag onveilig maakten. Vorige week nog viel een vrouw biddende vrouwen aan in een Haagse moskee en verscheurde korans. Een voetbalwedstrijd ontaardde onlangs in racistisch geweld tegen een Marokkaans-Nederlandse speler en zijn familie. Tot veel ophef leidden die voorvallen overigens niet – ook niet in het politieke mid-

den. We weten allemaal wat er was gebeurd als een moslim een kerk of synagoge had aangevallen, of als Marokkaans-Nederlandse supporters waren gaan rellen in Werendam.

Dat het xenofobe gif de politieke mainstream heeft bereikt, en vooral de mate waarin, zou ons ernstig zorgen moeten baren. Ook al staat er straks wellicht een middenkabinet op het bordes, die geest is uit de fles. En wat misschien nog wel erger is: mensen die dat probleem proberen aan te kaarten wordt nog steeds vaak verteld dat het hier allemaal niet zo’n vaart zal lopen. ‘Nee hoor, wij zijn niet zo, in Nederland’, hoorde ik laatst iemand zeggen toen een moslim vertelde zich zorgen te maken over de toenemende islamofobie.

Als deze verkiezingen ons één ding leren is het dit: Nederland moet deradicaliseren. Weg uit die cocon van Hollandse zelfgenoegzaamheid, weg uit de wurggreep van de ‘bezorgde burger’. Want hoe kan het, dat we in een land leven waar extreemrechtse partijen bijna een derde van alle stemmen krijgen? Hoe kan het, dat zoveel kiezers ‘eigen volk eerst’ een acceptabele politieke koers vinden? Nee, Nederland is niet meer dat tolerante gidsland waar het jarenlang prat op ging, als het dat al ooit echt is geweest. Werk aan de winkel. ●

Waarom zijn Bob Vylan en Kneecap

Britse protestmuziek zorgt ook in Nederland voor ophef. In een tijd van polarisatie, censuur en identiteitsstrijd laten groepen als Bob Vylan en Kneecap zien dat muziek meer is dan vermaak.

LINKSE, PRO-PALESTIJNSE CONCERTBEZOEKERS IN AMSTERDAM. BEELD: CANER MERT

● CANER MERT

Onlangs kwam de punkband Bob Vylan in Amsterdam in opspraak, nadat frontman Vylan meerdere omstreken uitspraken had gedaan. Zo riep hij onder meer 'Dood aan de IDF', verwijzend naar het Israëlische leger, en zou hij hebben aangezet tot opruiing, antisemitisme hebben verspreid en de dood hebben toegejuicht van de controversiële Trump-aanhanger Charlie Kirk, die een week voor het Paradiso-concert werd doodgeschoten.

Een andere populaire protestgroep is Kneecap. Dit duo rapt in het Iers en maakt controversiële muziek met anti-Britse leuzen en teksten over drugs. In 2024 verscheen een komische film over de band, waardoor hun populariteit verder groeide.

Hezbollah-vlag

Door hun succes mochten de artiesten optreden op een van de grootste festivals ter wereld: Glastonbury, dat altijd live wordt uitgezonden door de BBC. Rapper Liam Óg Ó hAinle is inmiddels op borgtocht vrij. Hij werd aangeklaagd voor terreurpropaganda, omdat hij tijdens een concert met

een Hezbollah-vlag te zien was. Daardoor besloot de BBC het optreden van Kneecap niet uit te zenden, wat veel controverses veroorzaakte.

De angst dat Kneecap opnieuw omstreken uitspraken zou doen, leidde ertoe dat het podium vooraf moest worden afgesloten omdat er te veel publiek op afkwam. Na hun optreden volgde Bob Vylan op Glastonbury. Zijn show werd wél uitgezonden door de BBC. Tijdens zijn act onderbrak hij het concert om zich uit te spreken tegen Israël, waarna duizenden bezoekers scandeerden: 'Death to the IDF'.

Nathalie Rombouts, werkzaam bij concertorganisator MOJO, was bij het concert van Bob Vylan in

Amsterdam, dat door MOJO was geboekt. Zij volgt de band al enkele jaren en zag hem eerder ook al live in Paradiso: 'Het concert vloog voorbij, Vylan sleepte de zaal mee met zijn muziek en boodschap. Ik vond het zo goed dat het voor mij nog langer mocht duren.'

Volgens Rombouts is het opvallend hoe Kneecap en Bob Vylan erin slagen thema's als racisme, armoede en politieke onderdrukking te vertalen naar nummers die zowel toegankelijk als energiek zijn: 'Ze hebben een heel directe manier van vertellen. Waar Kneecap de Ierse taal en cultuur inzet om politieke statements te maken, gebruikt Bob Vylan de punktraditie om structureel racisme in Groot-

ap zo populair?

‘Beide groepen kiezen radicaal voor hun identiteit, en dat maakt hen zowel geliefd als controversieel’

Brittannië aan te klagen. Beide groepen kiezen radicaal voor hun identiteit, en dat maakt hen zowel geliefd als controversieel.’

De protestmuziek klinkt niet alleen op het podium. Kneecap en Bob Vylan krijgen ook veel aandacht in de media en van politici: ‘Het laat zien dat er nog altijd grenzen zijn aan welke stemmen wel en niet gehoord mogen worden. Ironisch genoeg bevestigt dat juist de relevantie van hun muziek.’

Rombouts benadrukt dat censuur op zichzelf een bevestiging kan zijn van de kracht van protestmuziek: ‘Wanneer een systeem reageert met uitsluiting of repressie, betekent dat vaak dat de boodschap ergens pijn doet. Dat geeft die muziek juist extra lading.’

verbonden met massabewegingen en grote idealen. Punk met iconische bands zoals de Sex Pistols en The Velvet Underground. Vanaf het begin was punk vooral een vorm van protest. Het stereotype beeld is dat van de klassieke punker met hanenkam en veiligheidsspelden door de oren. Maar die uiterlijke provocatie stond voor iets groters: een bewuste breuk met de maatschappij en alles waar men het niet mee eens was.’

Muziek als protest is uiteraard ouder dan punk. Denk bijvoorbeeld aan UB40 met *‘Rat in mi kitchen’*, dat zich keerde tegen de BBC in de tijd van Margaret Thatcher. Of aan de jaren zestig, toen artiesten als Bob Dylan en Creedence Clearwater Revival zich fel uitspraken tegen de Vietnamoorlog, en

geerd als tegenreactie op overheid, oorlogen en maatschappelijke ongelijkheid. ‘Binnen punk bestaan bovendien allerlei stromingen, en ook in Nederland ontstonden eigen vormen van tegencultuur. Zo waren er de Nozems en later de Dolle Mina’s, die met hun acties, zoals topless protesten, veel weerstand opriepen en juist daarmee het punt maakten dat conventies doorbroken moesten worden. Want hoewel je altijd kunt proberen op een diplomatieke manier verandering te bereiken, geldt voor gemarginaliseerde groepen vaak dat ze simpelweg niet dezelfde privileges en toegang tot macht hebben. Voor hen wordt de controversiële of

confronterende weg een noodzakelijk middel om gehoord te worden.’

Censuur

Toch benadrukt Rombouts dat protestmuziek vandaag de dag ook met risico’s gepaard gaat. Online haatcampagnes, institutionele tegenwerking en politieke druk horen bij het speelveld. ‘Dat is mischien wel de prijs die protestmuzikanten betalen voor hun radicale eerlijkheid. Het laat tegelijk zien waarom hun werk zo belangrijk is.’

Voorafgaand aan het geplande optreden van Bob Vylan in Paradiso dook er een dreigende banner op. Het X-account van de Joodse belangenorganisatie CIDI plaatste

‘Het stereotype beeld is dat van de klassieke punker met hanenkam en veiligheidsspelden door de oren’

Veiligheidsspelden

Ook ziet zij duidelijke gelijkenissen met eerdere generaties protestmuziek: ‘In de jaren zestig en zeventig was protestmuziek vaak

The Mamas and the Papas de boodschap *‘make love, not war’* uitdreegen.

Door de decennia heen heeft muziek steeds opnieuw gefun-

PRO-PALESTIJNSE CONCERTBEZOEKER STEKEN EEN FAKKEL AAN. BEELD: CANER MERT

een foto van de bedreiging richting Paradiso: 'IF BOB VYLAN PLAYS THAT NIGHT, AMSTERDAM WILL STAND AND FIGHT.' De promotor van de band Gogol Bordello, waarbij Bob Vylan als supportact zou spelen, besloot na de controverse een andere act te boeken.

Volgens Paradiso-directeur Geert van Itallie hing de banner kort in de nacht van maandag op

geven, zijn ook de plekken waar haat en bedreigingen ongefilterd binnenkomen. Sociale media geven een stem aan wie genegeerd wordt, maar maken je ook zichtbaar voor wie je het zwijgen wil opleggen.'

Voor Rombouts is één ding duidelijk: protestmuziek is geen genre maar een houding. 'Het gaat om de moed om de werkelijkheid te

ooit ontstaan als tegenbeweging, een feest voor de LHBTQ+-gemeenschap, waar vrijheid en protest centraal staan. Het is dan ook vreemd dat zo'n idealistisch festival nu verbonden is aan investeerders die elders mensenrechten negeren.'

'Hierdoor komt er ook druk te liggen op artiesten', vervolgt ze. 'Goldband koos er bijvoorbeeld voor om af te zeggen, terwijl Typ-hoon juist wél speelde en het podium gebruikte om zich uit te spreken over Israël en Gaza. Ik vind dat heel sterk, maar het legt de verantwoordelijkheid wel bij de muzikanten. Zij moeten bij elk optreden opnieuw een afweging maken en hun keuzes kunnen verantwoorden.'

Bezoekers met een keffiyeh

Ook na het concert van Bob Vylan werden zijn woorden uitvoerig besproken. Een bezoeker, net als velen die avond met een keffiyeh

de tram richting het Leidseplein.

Het overwegend vreedzame protest werd verstoord door een kleine groep Amsterdammers. Een van hen probeerde het touw van een banner met de tekst 'Amsterdam solidair met Palestine Action' te verbranden met zijn aansteker. Volgens een aanwezige agent was er geen reden voor aanhouding. 'Het was geen serieuze poging tot brandstichting, want hij kreeg zijn aansteker niet eens aan.' De groep werd na een ID-controle snel weggestuurd om verdere escalatie te voorkomen.

De terreuraanklacht tegen Liam Óg Ó hAinmáidh werd onlangs nietig verklaard. Na afloop sprak hij de pers toe: 'Het ging nooit over terrorisme, het ging altijd over Gaza, over wat er gebeurt als je het lef hebt om je uit te spreken. De pogingen om ons het zwijgen op te leggen zijn mislukt, want wij hebben gelijk en jullie niet.' Vervolgens voegde hij eraan toe: 'Als er iemand op deze planeet schuldig

'Er is veel woede op dit moment, maar hoop houdt de beweging gaande'

dinsdag op het gebouw van Paradiso. Personeel dat nog aanwezig was, merkte dit snel op, waarna de politie werd ingelicht en aangifte werd gedaan.

De censuur waarmee Kneecap werd geconfronteerd – niet mogen optreden op bepaalde podia en geweerd worden van de radio – past volgens Rombouts in een bredere trend waarin kritische stemmen worden ingeperkt: 'Het toont de kracht van het internet, maar ook de kwetsbaarheid. De platforms die hen zichtbaarheid

benoemen, ook als dat weerstand oproept. Kneecap en Bob Vylan herinneren ons eraan dat muziek nog altijd een krachtig wapen is in de strijd om gehoord te worden.'

Idealistisch festival

Ze benadrukt dat hoop een essentieel element blijft. 'Er is veel woede op dit moment, maar hoop houdt de beweging gaande. Concerten van Kneecap en Bob Vylan geven jongeren niet alleen de kans hun frustraties te uiten, maar ook om hoop te vinden in elkaar. Dat gevoel van saamhorigheid is misschien wel hun grootste bijdrage.'

Ondanks dat diverse artiesten die saamhorigheid proberen te versterken, heerst er veel opschudding binnen de industrie. 'Je ziet dat steeds meer festivals onder grote investeringsmaatschappijen vallen,' zegt Rombouts. Festivals zoals Zwarte Cross, Mysteryland en Milkshake zijn tegenwoordig eigendom van het Amerikaanse investeringsfonds Kohlberg, Kravis en Roberts (KKR), dat daarnaast ook investeert in Israëlische technologie en vastgoed in nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever.

'Dat schuurt,' aldus Rombouts. 'Juist een festival als Milkshake is

'Als er iemand op deze planeet schuldig is aan terrorisme, dan is het de Britse staat'

om, vond zijn uitspraken niet ongegrond. 'Ik wens niemand de dood toe, maar mensen zoals Charlie Kirk zijn verantwoordelijk voor de dood van zoveel anderen. Dan snap ik de uitspraken van vandaag wel.'

Na het concert deelden de bandleden handtekeningen uit bij de merchandise, terwijl de garderobe van Paradiso zich vulde met rook van een vooraf aangekondigd protest. Met banners, fakkels en pro-Palestijnse leuzen blokeerden honderden concertbezoekers

is aan terrorisme, dan is het de Britse staat! Tiocfaidh ár lá (Onze dag zal komen)!'

Voor Bob Vylan loopt zijn zaak in het Verenigd Koninkrijk nog. Zijn Amerikaanse tour moest hij afzeggen omdat zijn visum is ingetrokken. Ook is het de vraag of het Nederlandse Openbaar Ministerie iets strafbaars zal vaststellen. Uit een reactie op Kamervragen van minister van Justitie en Veiligheid Dilan Yesilgöz blijkt dat politie en OM nog onderzoek doen naar het incident. •

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

**Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs**

**Medische Keuring
Levensverzekering**

**Verzuim &
Re-integratie**

**Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven**

De spanning is te snijden tijdens

Het verschil tussen rechts en links leek begin oktober groter dan ooit in Schiedam, waar bewoners de straat opgingen om te demonstreren tegen de komst van een nieuw azc. Ook Defend Netherlands was aanwezig en er was een tegendemonstratie, wat zorgde voor de nodige spanningen.

PROTEST TEGEN DE KOMST VAN EEN NIEUW ZAC IN SCHIEDAM. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

● MAJORIE VAN LEIJEN

E stafetteprotesten worden ze genoemd. Betogers tegen azc's moedigen gelijkgestemden in andere gemeenten aan om de straat op te gaan. Dit weekend was Schiedam aan de beurt, maar hier was de uitgestoken hand nauwelijks nodig. De gemoederen liepen al weken op, omdat de gemeente een nieuw azc wil openen aan de 's-Gravenlandseweg, een industrieterrein net buiten het centrum. Schiedammer Mark

Verspeek besloot de organisatie op zich te nemen. Want de stad is niet opgewassen tegen nog een azc, zegt hij tegen *Schiedam24*. Al snel meldden zich zo'n 300 mensen om hun zorgen te uiten.

ME-busjes

Om 12 uur 's middags is de spanning al te snijden. Politiebusjes rijden af en aan, politie te paard doet nog een ronde. De ME-busjes staan klaar. 'Ik denk dat er meer agenten aanwezig zijn dan demonstranten', zegt een man op het plein. Hij is gekomen om te laten horen dat hij 'helemaal geen asielzoekers' in de stad wil. Want deze asielzoekers zijn volgens hem de reden dat zijn zoon geen

'Ze krijgen zoveel: een huis, geld om te eten, een fietsje'

huis kan vinden. De gemeente zou meer moeten doen voor haar eigen inwoners; asielzoekers profiteren veel te veel van de belastingcenten, is zijn betoog.

Op het plein staan enkele honderden mensen die er hetzelfde over denken. 'Er zijn asielzoekers die echt hulp nodig hebben, maar veel van hen hebben dat niet', denkt een ander. 'Ze krijgen zoveel: een huis, geld om te eten, een fietsje. En wat krijgen wij? Zij staan hier, en wij hier', betoogt een vrouwelijke medestander, terwijl ze haar ene hand boven de andere houdt. 'Er is sprake van ongelijkheid.'

Het zijn, vinden ze zelf, bezorgde burgers die het gevoel

azc-protest in Schiedam

‘Ik vind mensenrechten gewoon te belangrijk om weg te blijven’

hebben niet gehoord te worden door de politiek. ‘We zijn vooral geen racisten, daar heeft dit helemaal niets mee te maken’, zeggen meerdere betogers en ze zijn het zat om zo weggezet te worden. Maar er zijn ook andere groepen. Even na twaalfen komt Defend Netherlands met veel kabaal het plein opgelopen. Ze maken indruk: een groep zwartgeklede mannen en een enkele vrouw roepen luidkeels: ‘Wij zijn Nederland, wij zijn Nederland!’ Direct gaan de mobiele telefoons de lucht in.

Malieveld

‘Ze waren ook in Den Haag’, zegt een bijstander. De organisatie is inmiddels bekend van de rellen op het Malieveld, toen daar een soortgelijke demonstratie werd gehouden. Het begon met een groep hooligans die op de kermis in Den Bosch vrouwen kwamen beschermen tegen asielzoekers die hen lastigvielen. Sindsdien bezoeken ze demonstraties door het hele land om een statement te maken, zo schrijft NRC. Al snel heeft de groep spandoeken op de ruiten van het gemeentehuis geplakt. ‘Nee is nee’, ‘Genoeg is genoeg’ en ‘RIP Lisa’, staat erop.

De mannen van de groep zijn verbolgen over het harde politie-optreden. Ze vinden dat ze onevenredig hard worden behan-

deld. ‘Kijk, wij mogen geen gezichtsbedekkende kleren dragen, maar de antifa staan daar helemaal onherkenbaar aan de overkant’, zegt een van hen. ‘Zij mogen alles.’ Inmiddels is een groepje van ongeveer dertig tegendemonstranten opgedoken aan de andere kant van de trambaan. Ze zijn van de Anti-Fascistische Aktie (AFA), een groep die strijdt tegen extreemrechtse ideologieën. Op hetzelfde plein mogen ze niet demonstreren; de

politie manoeuvreert ze handig via een omweg van het station naar het pleintje ertegenover.

Even lijkt het wel een veldslag die elk moment kan uitbreken. Aan beide kanten wordt de doorgang door een strakke rij politieagenten versperd. Er wordt heen en weer gescholden. ‘Daar gaan straks klappen vallen’, belooft een man, die meer bezig is met de overkant dan met het protest dat inmiddels begonnen is. Hoewel de meesten zeggen zelf niet te willen vechten, gelooft iedereen dat het onvermijdelijk is.

Dan begint de stoet te lopen. Als de groepen oog in oog met elkaar staan, lopen de emoties hoog op. Ze schreeuwen tegen elkaar. Een bierblikje vliegt over de hoofden van de AFA-groep en klettert achter hen neer. En dan loopt de stoet verder. De politie-barricade blijkt te werken. De demonstratie verloopt verder vreedzaam.

‘We zijn natuurlijk doodsbang, we zijn in de minderheid’, zegt een vrouw uit de AFA-groep. Maar dat is geen reden om hier niet te zijn. Ik vind mensenrechten gewoon te belangrijk om weg te blijven.’ En

wat oudere vrouw staat op een afstandje, maar steekt overtuigd haar handen omhoog om de ‘v’ van vrede te laten zien. ‘Het is wel spannend, maar ik vind het toch belangrijk om hier te zijn.’

Nederlandstalige muziek

Als de demonstranten terugkomen van een mars door het historische centrum, zijn de antifa niet meer in beeld. Er komen verschillende sprekers, ook van buiten Schiedam. Er wordt Nederlandstalige muziek gedraaid, en dan zit het er alweer op. Twee mannen zijn aangehouden vanwege het illegaal afsteken van vuurwerk. De burgemeester en politie kijken tevreden terug op de dag: een scenario als in Den Haag is afgewend.

Op 7 oktober stemde de gemeente Schiedam in met de komst van een nieuw azc. de gemeente Schiedam over de komst van het nieuwe azc. Schiedam moet volgens de Spreidingswet 327 asielzoekers huisvesten. Die hadden er per 1 juli dit jaar al moeten zijn. Er liggen nu twee asielboten in Schiedam. Het beoogde azc zal echter een vaste locatie zijn. ●

BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

Flotilla-vaarders zijn weer thuis van Israël gezien'

In de tweede week van oktober keerden veel opvarenden van de Global Sumud Flotilla terug naar huis, na hun detentie in een Israëlische woestijngevangenis. Deelnemers met een Arabische achtergrond kregen er de hardste behandeling. 'Even dacht ik: als ik hier doodga, zal niemand ooit weten wat er gebeurd is.'

● MAJORIE VAN LEIJEN

Zestien van de 450 deelnemers aan de internationale vloot naar Gaza kwamen uit Nederland. Vanuit verschillende havens stapten ze op diverse boten, die uiteindelijk stuk voor stuk door het Israëlische leger werden onderschept. Daarna volgden dagen van onzekerheid. Twee Nederlandse deelnemers vertellen over hun reis, de arrestatie en de Israëlische gevangenis.

Ze zit weer op haar eigen bank, thuis in Amsterdam. Ze moet nog wel even bijkomen, maar wil er graag over praten. 'Waar zal ik beginnen?' vraagt Roos Ykema (30), oprichter van mensenrechtenorganisatie MiGreat. Het grootste gedeelte van haar reis was te volgen op sociale media. Ze postte over droneaanvallen, zeeziekte en de hoop op een bevrijd Palestina. Toen ze dicht bij de Gazaanse kust

ROOS YKEMA

'Hij noemde ons babykillers'

voeren, wist ze dat hun schip elk moment geënterd zou worden, vertelt ze in haar laatste post. Daarna verdween ze van de radar.

'Ja, dat is toen ook vrij snel daarna gebeurd. Een militair schip met grote koplampen kwam op ons afvaren. Op dat moment gooiden we onze telefoons in het water, zoals ons was verteld tijdens de trainingen. Dit is omdat je niet wilt dat het Israëlische leger weet hoe de reis is georganiseerd. De militairen vroegen inderdaad direct om onze telefoon toen ze aan boord kwamen.'

Op het dek in de brandende zon

Wat ze ook meteen deden, was het doorsnijden van de videokabels, vertelt ze verder. 'Ze willen niet dat de wereld kan meekijken. Vervolgens werden we, op ons eigen schip, naar de kust gebracht. We moesten uren op het dek zitten in de brandende zon. Het was slopend, maar de militairen waren niet onaardig. Op dat punt kregen we nog water te drinken.'

Dit veranderde aanzienlijk toen ze eenmaal aan wal waren,

vertelt ze. De schepen werden meegenomen; de bemanning moest op de kade zitten, op een stuk heet asfalt, wederom in de brandende zon. 'We moesten naar

'Twee soldaten stelden voor hem in elkaar te slaan'

de grond kijken; als je opkeek, kreeg je een klap op je kop.'

De autoriteiten in Israël waren ronduit onbeleefd, vertelt ze verder. 'Ze schreeuwden, trokken, duwden en sloegen. We kregen geen eten of water; ze legden niets of nauwelijks iets uit. We werden naar een gevangenis in de woestijn gebracht; daar moesten we met veertig vrouwen in een kooi. Het was toen al middernacht. En toen kwam minister Ben Gvir langs, om ons toe te spreken en dat te filmen. Hij noemde ons babykillers. Het filmpje stond even later op sociale media.'

Arabische achtergrond

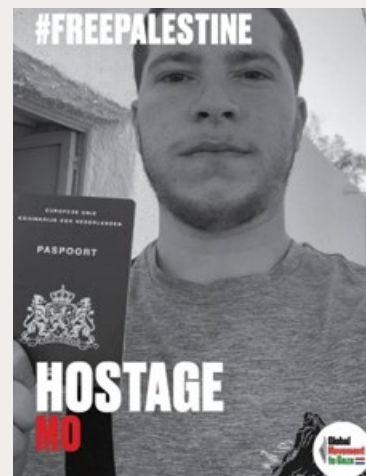
Uit veel van de getuigenissen die rondgaan op sociale media blijkt dat het vooral mannen met een Arabische achtergrond waren die de hardste behandeling kregen. Een van die mannen was Mohammad Kotesch, een Palestijns-Nederlander, actief voor de Rotterdam

Palestina Coalitie. Vanaf het moment dat zijn achtergrond bekend was, veranderde alles, vertelt hij.

'Toen we aankwamen, vroegen ze waar ik vandaan kwam. Met 'Nederland' namen ze geen genoegen. Toen ik vertelde dat ik Palestijns was, antwoordden ze dat Palestina niet bestond. Ik zei: 'Het bestaat wel, ik ben nu in Palestina.' Dat was de trigger.

'Hier zijn we allemaal Maccabi-fans,' zeiden de soldaten. Ze knipten mijn veters af en stukken van mijn broek. Daarna werd ik geblinddoekt en geboeid, zo strak dat mijn handen ervan bloedden. Ik werd meegenomen in een bus; we reden urenlang. Tijdens de reis speelden ze met de temperatuur: soms werd het heel koud, dan weer heel warm. Ik had al twaalf uur niets gedronken, een blinddoek tot over mijn neus, en ik had het gevoel dat ik geen adem kon halen. Even dacht ik: als ik hier doodga, zal niemand ooit weten wat er gebeurd is.'

Ook Mohammad werd in de

MOHAMMAD KOTESCH

‘We hebben het ware gezicht

kooi gezet, en ook hij kreeg bezoek van minister Ben Gvir, die hem vroeg of hij baby's wilde vermoorden. Twee soldaten stelden voor hem in elkaar te slaan, maar een derde soldaat merkte op dat dit geen goed idee was, omdat Mohammed een Nederlands paspoort had. Hij werd samen met veertien anderen in een cel ondergebracht. Een Tunesische celgenoot werd op een gegeven moment meegenomen en is niet meer teruggebracht. ‘We weten niet waar hij is. Hij heeft geen ‘sterk’ paspoort; die mensen haalden ze eruit,’ vertelt de Rotterdammer.

‘We hebben het ware gezicht van Israël kunnen zien. Als dit is wat ze met ons doen, wat zullen ze dan de Palestijnen aandoen? We hadden totaal geen rechten in de gevangenis. Eten kregen we als het de bewaker uitkwam. Ze maakten ons om de twee uur wakker, met honden en zwaarbewapend. En toen we ‘Free Palestine’ zongen, moesten we weer de kooi in.’

Hoewel er advocaten beschikbaar waren voor de deelnemers,

‘Mensen weten door een actie als deze wat een blokkade inhoudt’

kreeg niet iedereen de kans om hem of haar te spreken. ‘Ik werd direct bij mijn advocaat weggehaald. Ook het bezoek van de Nederlandse ambassade is aan mij voorbijgegaan’, zegt Mohammed.

Dit terwijl Roos en haar celge-

DE ZWEDSE KLIMAATACTIVIST GRETA THUNBERG, EEN VAN DE DEELNEMERS AAN DE GLOBAL SUMUD FLOTILLA, KOMT AAN IN ATHENE NA HAAR VRIJLATING UIT ISRAËL. BEELD: ARIS MESSINIS/AFP

noten hen wel te spreken kregen. ‘Dat was heel fijn. Ze vertelden dat we uiteindelijk wel weer thuiskwamen, maar dat het even zou duren. Deels vanwege de Joodse feestdagen, deels omdat het aantal deelnemers aan de Flotilla zo groot was dat het nogal een logistieke uitdaging was iedereen naar huis te krijgen. Dat was de enige bron van informatie die we vertrouwden.’

Kilo's aan eten en drinken

Wat er met de schepen is gebeurd, weet niemand. De kilo's aan eten en drinken, bedoeld voor de Gazaanse bevolking, hebben de bestemming niet bereikt. ‘Ik had ook niet de verwachting dat de Flotilla er daadwerkelijk in zou slagen om de blokkade te verbreken. Ik ging er vanaf het begin vanuit dat we gearresteerd zouden worden. Dat heeft de Israëlische regering vanaf het begin heel consequent gezegd, en ze lijden niet graag gezichtsverlies’, vertelt Roos.

Toch had de actie wat haar betreft absoluut geen louter symbolische waarde. ‘Ik geloof wel dat we ooit de blokkade gaan doorbre-

ken. Ze zeggen ook wel: verandering is onmogelijk, totdat het onvermijdelijk is. Als de vloot steeds groter wordt en de stakingen wereldwijd groeien, kan het niet anders. Bovendien weten mensen door een actie als deze wat een blokkade inhoudt. Het bewustzijn groeit. We kregen nu zelfs militaire begeleiding van Italië en Griekenland. Dat is een grote verandering.’

Een dag vissen

Ook Mohammed heeft zeker geen spijt, ondanks de ervaringen die hij in de Israëlische gevangenis opdeed. ‘Ik wilde me bij de vorige vloot ook al aanmelden. Toen heb ik ervan afgezien, omdat gewaarschuwd werd voor de risico's die ik liep vanwege mijn Palestijnse achtergrond. Maar toen de situatie in Gaza alleen maar erger werd, dacht ik: dit moet ik niet meer uitstellen. Ik wil nu iets doen.’

De reactie van Israël op de vloot toont bovendien aan dat het wel degelijk kwetsbaar is voor acties als deze, zegt Roos. ‘Het hele land was in rep en roer. We hebben

‘We hadden geen idee hoe we moesten zeilen’

een veel groter probleem gecreëerd dan verwacht, omdat we met zoveel waren. En we waren gewoon willekeurige mensen, die op gamele bootjes stapten en geen idee hadden hoe we moesten zeilen. Bovendien, omdat de militairen zo druk bezig waren met ons, konden Palestijnen weer even vissen.’

‘Ja, dat de Palestijnen voor een dag konden vissen, voor een dag een goede maaltijd hadden, dat is meer dan genoeg voor mij,’ zegt Mohammed. ●

Hoe Adnan in korte tijd drie afha

In *Nieuwe Pioniers* spreekt de Kanttekening migranten met een eigen onderneming. De 43-jarige Adnan Mehboob uit Kasjmir kwam in 2016 naar Nederland en bouwde in no-time drie takeawayrestaurants in Utrecht op, met inmiddels 24 medewerkers.

ADNAN VOOR ZIJN ZAAK. BEELD: ARJAN VAN WESTEN

● ARJAN VAN WESTEN

An de Adelaarstraat te Utrecht vind je Kashmir Kitchen. Zo'n twee- tot driehonderd maaltijden per dag worden hier bereid. Eigenaar Adnan spreekt deze maandag rond lunchtijd gedreven over zijn werk. Over zijn maaltijden uit de Pakistaanse, Indiase en Kasjmierse keuken. Over ondernemen. Hoewel er aardig wat Nederlandse woorden zoals 'werkvergunning' en 'bezwaar' in zijn verhaal doorklinken, geeft hij de voorkeur aan het gesprek in het Engels te doen.

Gekleed in een paarse traditionele tuniek, de kameez, toont hij

'Geen magnetron'

trots de keuken waar de eerste currygerechten, naans en paneer-pakora's door kok Manzoor Hus-sain worden bereid. 'Alleen verse producten. Geen magnetron', prijst Adnan zijn waar aan. Op een

plateau staan vele bakjes waar vandaag al die maaltijden zoals butter chicken, Kasjmiri Rajma curry en verschillende tandoorigerechten ingaan. Bij de ingang wachten twee koeriers om de bestelde maaltijden naar klanten te brengen. Een paar panden verderop zit Adnans nieuwste onderneming: de Roti Kitchen, een Surinaamse takeaway. Adnan wil een voorbeeld voor migranten zijn. 'Mijn verhaal is een succesvol verhaal.'

Adnan is in 2012 in Pakistan getrouwd met vredes- en vrouwenrechtenactivist Shumaila Anwar. Zij kwam in 2014 als vluchteling naar Nederland. Haar echtgenoot had vanaf 2005, aanvankelijk als vluchteling, door Europa gereisd. Hij begon in Brighton en kwam later in Italië

en België terecht. Adnan kookte overal. Zelfs in een Argentijns steakhouse, en hij leerde op zijn Europese reizen de fijne kneepjes van de Mexicaanse en Italiaanse keuken. Wanneer hij weer wat verdiend had, keerde hij kort terug naar Pakistan. Vanuit Italië kwam hij in 2016 eveneens naar Nederland om hier samen met zijn vrouw te blijven. Twee zonen hebben ze inmiddels.

Jonge jaren

Eerst terug naar Adnans jonge jaren in Kashmir. Naar het dorp Bhagiana, in de Jammu & Kashmir regio, nabij de stad Rawalakot. Zijn vader, 'een succesvolle ondernemer', heeft hij niet bewust meegeemaakt. Hij kwam om het leven bij een verkeersongeluk. Ook zijn moeder overleed een paar jaar later en Adnan werd grootgebracht door zijn grootouders. Hij spreekt liefdevol over de Kasjmierse cultuur met hechte familiebanden. 'Ik had nooit het gevoel dat ik alleen was maar uiteraard miste ik mijn ouders.'

Hij groeide op nabij de grens met India. Adnan spreekt niet over 'border' maar over 'the line of control.' Hoe twee landen het gebied verdelen en daarover strijden. 'Beide partijen vermoorden onze mensen.' Hij hoopt dat door de naam Kashmir Kitchen Nederlanders meer interesse hebben voor het ingewikkelde conflict dat daar al zolang speelt. Korte versie: India, Pakistan bezetten deze regio al ruim driekwart eeuw lang. Ook China bezet een deel. Terwijl Kasjmiri's zoals Adnan gewoon onafhankelijk willen zijn.

Toen Adnan door de vlucht van zijn vrouw toevallig ook in Nederland kwam, had hij al een idee voor een onderneming in zijn hoofd. Om succesvol te zijn, legt hij uit, moet je 'een routekaart

alrestaurants opende

‘We willen een onafhankelijk Kashmir’

hebben.’ Je focussen op wat je kán en waar je hart ligt. ‘Ik houd van eten, ik houd van koken.’ Een vriend wees hem op een speciaal project van de gemeente Utrecht waar asielzoekers samen met buurtbewoners aan ondernemersprojecten sleutelen. ‘Er was een project *Start your own business* van dezelfde mensen die nu met Plan Einstein actief zijn, dat heeft me zo enorm geholpen. Mijn leraren Marcellien en Oscar, wat hebben die veel voor me gedaan. Heel belangrijk dát dat gezegd wordt, dat ik hun hulp kreeg.’

Lening van de gemeente

Het begon met een cateringopdracht voor de Universiteit Utrecht. Al gauw lag er een businessplan en dankzij een lening van 30.000 euro van de gemeente Utrecht opende hij zijn eerste zaak in het in de gemeente Utrecht gelegen dorp Vleuten. Al snel besepte hij dat dit niet de beste locatie was en koos voor het pand in de Adelaarstraat. Een slim besluit: in deze dicht bij het centrum gelegen wijk wonen veel studenten en jonge gezinnen. Daar bleek veel behoefte aan Adnans takeaway. ‘Na twee weken stopte ik met mijn uitkering.’ Het liep echt snel. ‘Ik moest na twee weken personeel aannemen, ook mensen die eveneens gelijk konden stoppen met hun uitkering.’

Toen Adnan begon waren er acht Indiase en Pakistaanse restaurants in Utrecht. Nu zesentwintig. En daar zitten ondernemingen bij van mensen die het vak bij hem leerden. ‘Ik geef nu ook les aan

een van mijn vrienden, Sharif.’ En zo heeft hij tal van oud-werknemers met een eigen zaak. ‘Ik ben een inspiratie voor hen.’ Dat ze voor zichzelf beginnen. Prima. ‘Competitie geeft me meer kracht.’

Adnan vertelt over de ernst van de politieke situatie in Kashmir met aanhoudend protest voor vrijheid en basisrechten. Tijdens een bezoek ondervond het gezin door het beroep van zijn vrouw, die zich op Facebook uitsprekt, hinder. Hij benadrukt dankbaar te zijn dat de Nederlandse nationaliteit dan extra bescherming biedt. ‘We willen een onafhankelijk Kashmir. We

willen Pakistan niet. We willen India niet.’

De spanning in zijn geboorteregio sijpelt soms door in zijn Utrechtse horecawerkzaamheden. ‘Dan schrijven ze een negatieve recensie, zo van: dit is geen Kashmir-ding, of: waarom moet deze man de Indiase en Pakistaanse keuken gebruiken?’ Deze pesterijtjes komen volgens Adnan vooral uit Indiase hoek.

In het algemeen voelt hij zich gesteund door zijn omgeving. Buurtbewoners en veel mensen met een Indiase en Pakistaanse achtergrond weten zijn takeaways

te vinden. Racisme? Adnan zegt daar niet veel mee te maken te hebben. ‘Soms klagen mensen bij de gemeente over de geur uit de keuken. Klagers die alleen hun auto in de straat parkeren.’ Adnan benadrukt meermaals dat hij Nederlander is. ‘Ik behoor tot Kashmir, maar ik heb geen Pakistaanse nationaliteit. Inmiddels ben ik een Nederlander.’

Verschillende koeriers rijden met de maaltijden van Kashmir Kitchen. Jonge Utrechtse, van wie sommigen met een Marokkaanse achtergrond. ‘Dat zijn geen migranten, gewoon Nederlanders,

‘Ik kan en wil alles aan iedereen leren’

‘Chinese, Thaise en Indiase restaurants, er zijn geen koks voor te vinden’

ze zijn net als onze twee kinderen hier geboren.’ Deze jongeren een kans geven zit in Adnans genen. ‘Ja, ik kan en wil alles aan iedereen leren. Ik ben niet zo moeilijk.’

Wokakkoord

Adnans chef-koks komen uit Pakistan. Het halen van gespecialiseerde koks is sinds vorig jaar moeilijker geworden. Voorheen met het zogeheten Wokakkoord konden Aziatische restaurants makkelijk visa krijgen voor personeel. Mede om problemen met slechte arbeidsomstandigheden te voorkomen is dat akkoord in 2024 afgeschaft.

De gevolgen van dit strengere beleid rond verblijfsvergunningen

zijn groot voor Kashmir Kitchen. Adnan heeft net weer vijf visa voor koks naar het UWV gestuurd en zit in spanning over een beslissing. Adnan vertelt hoe groot de gevolgen zijn voor de ‘Aziatische horeca.’ ‘Chinese, Thaise en Indiase restaurants, er zijn geen koks voor te vinden, laat staan ze te houden.’ De verontwaardiging is groot. ‘Niemand werkt zwart in mijn restaurants.’ Adnan haalt de uit Pakistan afkomstige Manzoor erbij die vandaag de kok van dienst is. ‘De afgelopen twee jaar, betaal ik zijn belastingen, pensioen, regel huisvesting, geef vakantiegeld, Alles! En nu maken ze het ons moeilijk om een nieuwe verblijfsvergunning te krijgen en moet Manzoor

net als andere medewerkers weer weg.’

De onzekerheid over hoe lang hij nog in Nederland mag blijven werken drukt zwaar op Manzoor. Hij zegt het naar zijn zin te hebben bij Kashmir Kitchen. ‘Ik weet alleen niet hoe ik mijn toekomst nu moet plannen.’ Manzoor heeft een vrouw en kinderen in Pakistan. Hij vertelt hoe het UWV bij twee andere restaurants werkvergunningen weigerde. Het waarom is hem onduidelijk. ‘Ze zeiden dat migranten niet gewenst zijn’, zegt Manzoor zachtjes in het Engels.

De eigenaar van Kashmir Kitchen vindt het pijnlijk hoe er momenteel in Nederland naar migratie wordt gekeken. Wat het voor hem persoonlijk extra zuur maakt, is dat hij bewees hoe positief het werk van een migrant kan

Surinaamse gemeenschap kwamen geen klachten dat een man uit Kashmir zich op dit culinaire terrein begeeft. Logisch vindt Adnan: ‘De Surinaamse keuken is ook *fusion*.’

Enkel verse producten

Adnan is nu behoedzaam voor grote investeringen. Hij verhaalt over collega’s die in zwaar weer zitten, salarissen niet kunnen betalen. De hogere brandstofprijzen zorgen voor minder winstmarges, ook bij Kashmir Kitchen. De inkoopkosten van kip-, lamsvlees en al die andere ingrediënten zijn omhoog gegaan. Je zou zeggen: reken dat door aan de klant. Maar, legt Adnan uit, omdat hij enkel verse producten in zijn maaltijden verwerkt, is hij als takeaway relatief aan de dure kant

‘De Surinaamse keuken is ook fusion’

zijn. ‘Waarom stoppen ze ons? Ze gebruikten mijn verhaal als succesverhaal in Utrecht.’

Er zijn meer oorzaken waarom Adnan zijn ambities wat bijstelt. Hij had gevorderde plannen voor een filiaal in Rotterdam. ‘Het gebouw was geregeld.’ Het speelde twee jaar geleden op het moment dat hij bij een ernstig ongeluk werd aangereden. Het herstel vroeg om een pas op de plaats. Recent stopte hij met een initiatief voor een filiaal van Kashmir Kitchen in Maarssen. Even focussen op wat goed gaat: Kashmir Kitchen in de Adelaarstraat. En nu dus ook sinds maart de Roti Kitchen. Een vriend uit Amsterdam leerde hem de geheimen van de Surinaamse keuken. Vanuit de

waardoor hij uit concurrentiebelang de prijzen niet te veel omhoog kan doen.

Bij de bestel- en afhaalbalie hangt een wat verouderd T-shirt met daarop een afbeelding van Adnan en de tekst *Man o Salwa*, de bedrijfsnaam die hij voerde vóór Kashmir Kitchen. *Man o Salwa* verwijst naar het hemelse voedsel dat volgens de Koran aan de kinderen van Israël werd gegeven. Voedsel verbindt onder meer moslims, joden, christenen, stelt Adnan. Daar staat hij ondanks de naamswijziging nog voor. Marketingtechnisch is Kashmir Kitchen handiger én het verwijst naar de eigenaars geboortestreek en de beladen geschiedenis van Kashmir. ●

ADNAN MET MANSOOR

TAYFUN BALCIK

Journalist en historicus.

Politieke waarheid

De waarheid over de verkiezingen is als een ex die je op een onverhoeds moment tegenkomt en dan rechtsomkeert maakt. Een vlucht uit de werkelijkheid waarmee je niet geconfronteerd wil worden. Een spiegel waar je steeds minder in kijkt vanwege je verouderde porem: dat van een grijze man met donkerbruine ogen. De huidige politiek is, in de ogen van een Turks-islamitische Amsterdammer, de zoveelste teleurstelling sinds de eeuwwisseling. De huidige politiek is de eeuwige ruk naar rechts van witte Nederlanders die genoeg hebben van het 'allochtone gezeik' en van diversiteit.

De politieke waarheid, vanuit mijn optiek, is als een vader die je alleen spreekt uit plichtsbef, maar met wie het nooit tot een echt gesprek komt. De politieke waarheid in Nederland is als vaderschap in vervreemdende tijden, wanneer alleen de zoete geur van mijn dochter troost biedt tegen het aanstormende geweld van jonge autochtone politici. Twintigers meestal, die ook meer dan genoeg hebben van het 'allochtone gezeik'.

De politieke waarheid voor 'een vreemdeling' is als het gemis

'De huidige politiek is, in de ogen van een Turks-islamitische Amsterdammer, de zoveelste teleurstelling sinds de eeuwwisseling'

van de onvoorwaardelijke liefde van een moeder. Die waarheid, voor de stiefkinderen van Nederland, is nooit ver weg, in de kroeg en op tv, maar je loopt er toch een blokje voor om of je zapt ze weg. Misschien wrekt die 'verwaarlozing' van 'de ware Nederlander' zich nu in het stemhokje. De waarheid is geen beschaafd toneelstukje meer, opgevoerd voor de leefbaarheid. De waarheid laat niet lang meer op zich wachten. Angst voor 'islamisering', heet het dan, maar het zal witheid zijn die straks op de deur bonkt van ongewenste multiculturele wijken.

Ik weet niet meer wat waarheid is, maar ik zie wel tekenen aan de wand. Vooral voor mijn

dochter. Ze houden me wakker in de nacht van de verkiezingsavond, waar compagnons van extreemrechts zich uitleven op de dansvloer. Waar links is verworden tot anachronisme, maar toch altijd wordt afgeschilderd als 'het grote rode gevaar' voor Nederland.

De waarheid is dat ik te veel op mijn telefoon zit en te weinig om me heen kijk. Nou ja, kijken doe ik wel, maar alleen kijken, als anonieme vreemdeling die plichtmatig hallo zegt in de lift, is niet meer genoeg. Victorie kraaien voor BIJ1 zonder gemeenschapsgevoel is als een kinderwens zonder gemeenschap. Dat zie ik niet zo 1, 2, 3 gebeuren.

De allochtoon wordt, hoe je het ook wendt of keert, weer lang-

zaam in de koloniale houding gedreven, mocht die daar ooit uit zijn gekropen. Ja, meester Blank. We moeten weer rustig aan doen. De slimme allochtoon, zoals vanouds, is de allochtoon die zijn mond houdt, ja knikt en goed de context blijft registreren.

Lukt het nog wel? Onbevangen naar de mens kijken. Dat is verdomd makkelijker gezegd dan gedaan. Maar we moeten het maar eens proberen.

De waarheid is dat je de geschiedenis niet kunt uitwissen. Het verleden drukt, naarmate je ouder wordt, steeds meer een stempel op het heden en de toekomst. Ik heb in ieder geval, voor de komende honderd jaar *inshallah*, een onuitwisbare indruk achtergelaten in Nederland. Mijn autochtone dochter, een mix van een allochtone Amsterdammer en een allochtone Hagenees, is geboren op de dag dat het extreemrechtse kabinet viel. Moge zij, en hopelijk haar vele broeders en zusters, leven in een land waar extreemrechts en haar bondgenoten nooit meer aan de macht komen. D66, kunnen jullie dat even voor ons fixen? Beseffen jullie, met al die vlaggetjes, wel wat voor verantwoordelijkheid jullie nu dragen? Ik vraag het voor een Nederlander. •

Hoe het arme Marokko minstens en hier staan ze

Terwijl Nederland openheid geeft over de kosten van zijn paleizen, houdt Marokko de rekening én de lijst van minstens vijftig koninklijke paleizen en residenties strikt geheim, schrijft Tashfin Essaguiar. Hij brengt hun locaties nu voor het eerst in kaart.

1. Koninklijk Paleizencomplex Agadir I

GPS Coördinaten: 30.37306, -9.59306

2. Koninklijk Paleizencomplex Agadir II

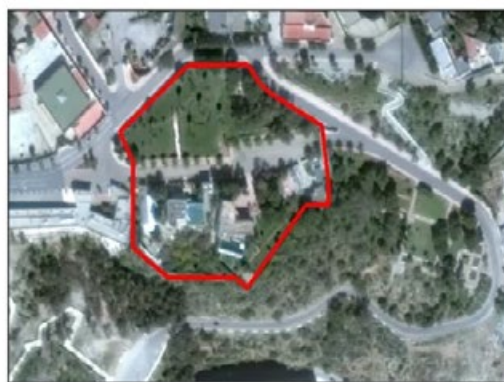
GPS Coördinaten: 30.40823, -9.59174

3. Koninklijk Paleizencomplex Agadir III

GPS Coördinaten: 30.48308, -9.67365

4. Koninklijke Residentie Al-Hoceima I

GPS Coördinaten: 35.24606, -3.92723

MAROKKAANSE KONINKLIJKE PALEIZEN EN RESIDENTIES IN BEELD.* BEELD: TASHFIN ESSAGUIAR

● TASHFIN ESSAGUIAR

In Nederland is de financiële huishouding van het koningshuis relatief transparant. Zo wordt het gebruik van in totaal drie paleizen en de bijbehorende onderhoudskosten genoemd in de begroting van het Rijksvastgoedbedrijf, terwijl de kosten van het koninklijk huis (uitkeringen en

andere diensten) worden opgenomen in de Rijksbegroting.

Nederlandse burgers en journalisten kunnen zich hierover in alle vrijheid informeren. Ook bestaat er een open en kritisch maatschappelijk debat over de wenselijkheid van deze uitgaven en of het koningshuis überhaupt nog wel relevant is als instituut op de lange termijn. Nederland kent bovendien een actieve openlijk republikeinse beweging die zelfs oproept tot de afschaffing van de

monarchie. Het kan allemaal dankzij de vrijheidsgaranties van de democratische rechtsstaat. Een groot goed.

Autoritaire monarchie

In Marokko is dit ondenkbaar, omdat we simpelweg niet met een democratische rechtsstaat te maken hebben maar een autoritaire monarchie. Eentje die veel gemeen heeft met een politiestaat.

Het Marokkaanse koningshuis heeft grote macht over de verschil-

lende takken van de staat en de scheiding der machten is dan ook niet goed afgebakend. Het koningshuis kan juridische instellingen, de politie en bepaalde afdelingen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waaronder inlichtingendiensten, inzetten om eenieder die gevoelige dossiers wil onderzoeken en daarover publiceren in Marokko te saboteren en het werk onmogelijk te maken.

Hierdoor geniet de kwestie rondom het aantal koninklijke paleizen en residenties en de kosten die zij met zich meebrengen strikte geheimhouding. Het resultaat van deze decennialange koninklijke taboecultuur: een 'zwarte doos' waar de Marokkaanse samenleving nauwelijks in kan kijken.

Ik bracht na jarenlang onderzoek deze paleizen en residenties in kaart voor *de Kanttekening* om een belangrijke discussie los te maken over de bovengemiddelde kosten die gemaakt worden voor het budget van de Marokkaanse koninklijke familie terwijl andere budgetten weer onder gemiddeld zijn maar hogere prioriteit genieten, zoals onderwijs. Deze discussie komt vanuit Marokko maar moeizaam van de grond, vanwege de gebrekkige persvrijheid en vrijheid van meningsuiting in het koninkrijk.

Geen officieel document

Anders dan in Nederland is er geen transparant begrotingsproces in Marokko dat burgers inzicht geeft in de kosten van paleizen en residenties per locatie. Volgens artikel 83 in het Marokkaanse Koninklijke Decreet uit 1967 (nummer 330-66) maakt de staat koninklijke paleizen beschikbaar voor de koninklijke familie. Maar in geen enkel officieel document kun je lezen hoeveel paleizen er zijn en waar ze zich bevinden.

Het Marokkaanse 'ministerie van het Koninklijk Huis, Protocol

50 paleizen onderhoudt –

en Kanselarij', gelegen binnen de muren van het belangrijkste Koninklijk Paleis van Marokko in Rabat, beheert officieel de zaken omtrent de koninklijke familie. Dit ministerie publiceert echter geen lijsten van paleizen en hun adressen en legt geen transparante verantwoording af voor de totstandkoming van de begroting, die het ministerie van Financiën publiceert onder het kopje 'Cour Royale'.

Onder deze kostenpost te vinden in de *Loi de finances* valt te lezen dat de afgelopen vijf jaar, Marokkaanse belastingbetalers consistent meer dan 200 miljoen euro per jaar hebben moeten betalen voor het onderhoud en onderkomen van de koninklijke familie. Hoeveel hiervan gaat naar het onderhoud en de beveiliging van koninklijke paleizen en residenties wordt niet gespecificeerd en is dus vooralsnog onduidelijk.

Pogingen van journalisten om dieper inzicht te krijgen in de rijkdom en onderhoudskosten van het koningshuis worden in de Marokkaanse mediacultuur sterk ontmoedigd. Media zijn voorzichtig en selectief en praktiseren dikwijls zelfcensuur. Kritische journalisten worden onder druk gezet en lopen gevaar om in de gevangenis te belanden. Dit creëert een milieu

waar onderzoeksjournalistiek omtrent het koningshuis binnen Marokko bijna onmogelijk van de grond kan komen.

traal staan. Dit alles onder toezicht van een vrije journalistiek en gebouwd op het fundament van de democratische rechtsstaat. Daar

'Kritische journalisten worden onder druk gezet'

Monarchie en transparantie zijn niet onverenigbaar

De Nederlandse situatie laat zien dat een monarchie en openheid niet onverenigbaar hoeven te zijn. Sinds jaar en dag worden de paleiskosten publiek gemaakt in Nederland. Specifieke details over de kosten voor beveiliging ontbreken dikwijls, maar burgers kunnen in grote lijnen weten wat hun vorst kost en zijn goed geïnformeerd over de drie paleizen die de staat beschikbaar stelt voor het Huis Oranje-Nassau.

Deze transparantie heeft alles te maken met de open Nederlandse politieke cultuur, waarin controle en verantwoording cen-

horen ook institutionele, financiële en administratieve transparantie bij, evenzo voor het Nederlandse koningshuis.

Omdat de politiek van het Marokkaanse koningshuis niet gebouwd is op principes van democratie en rechtsstaat maar machiavellistisch monarchisme, kan het zich veroorloven om weinig transparantie te hanteren. Vooral omdat het koningshuis weet dat het Marokkaanse volk weinig tot geen politieke wegen heeft om deze transparantie op te eisen en kritische politici en journalisten efficiënt 'afgestraft' kunnen worden door de 'Makhzen' (de koninklijke gevestigde orde in Marokko, red.).

Belangen van het koningshuis

Waarom deze geheimzinnigheid vanuit het Marokkaanse koningshuis over het aantal paleizen en hun exacte locaties? Het antwoord is eigenlijk vrij simpel: omdat de waarheid hierover in de huidige Marokkaanse maatschappelijke en economische context de belangen van het koningshuis meer zou schaden dan bevorderen.

Veel Marokkanen zijn al kritisch op de rijkdom van oligarchen, zoals miljardair en zakenman Aziz Akhannouch die tevens minister-president is. Ze zien de rijkdom van dit soort politici die commerciële activiteiten combineren met een staatsambt als bewijs dat de gevestigde orde door en door corrupt is.

Maar eigenlijk, als we als Marokkanen heel eerlijk zijn, is de rijkdom van premier Akhannouch niets vergeleken met die van het koningshuis en zijn economisch imperium. Ook de villa van Akhannouch in het stadsdeel Californië van Casablanca (ongeveer 0.5 hectare), stelt weinig voor in vergelijking met de paleizen en villa's van het koningshuis qua luxe en oppervlakte. Zo heeft het Koninklijk Paleizencomplex in Bouznika bijvoorbeeld alleen al een oppervlakte van 564 hectare. Het Marokkaanse koningshuis blijft daarnaast nog altijd de grootste grootgrondbezitter, aandelenhouder en zakenfamilie in het land, met ook veel investeringen in het buitenland, waaronder ook in toenemende mate het Afrikaanse continent.

In een land waar miljoenen burgers moeite hebben om rond te komen en ook nu meer dan ooit investeringen willen zien in de zorg en het onderwijs, kan de wetenschap dat tientallen koninklijke paleizen miljarden dirhams opslokken en uitgebreide details hierover commotie losmaken. Het

5. Koninklijke Residentie Al-Hoceima II

GPS Coördinaten: 35.23298, -4.03393

6. Koninklijk Paleizencomplex Bouznika

GPS Coördinaten: 33.71887, -7.22986

7. Koninklijk Paleis Casablanca I

GPS Coördinaten: 33.57979, -7.60493

8. Koninklijke Residentie Casablanca II

GPS Coördinaten: 33.58602, -7.66037

is dus in het belang van het koningshuis dat informatie hierover zo vaag mogelijk blijft en het volk zo min mogelijk weet over de rijkdom van de koninklijke dynastie (Allaouieten), want kennis is macht.

Overall paleizen

Toen ik in 2023 zeven maanden in Rabat verbleef om onderwijs te volgen via het Nederlands Instituut Marokko (NIMAR), – verbonden aan de Universiteit Leiden en het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken – viel mij iets op dat iedere Marokkaan kent: paleizen zijn er overal. In Rabat, Marrakesh, Casablanca, Fez, Tanger – in alle grote steden verrijzen imposante paleizen gebouwd in traditionele Andalusische en

Marokkaanse stijlen met zware poorten en uitgebreide bewaking. Ze zijn onderdeel van het dagelijks straatbeeld voor miljoenen Marokkanen, maar tegelijkertijd een groot mysterie.

In de twintigste eeuw was het

voor burgers vrijwel onmogelijk te achterhalen wat zich achter de poorten van paleizen afspeelde. Oud-koning Hassan II (1961–1999) maakte handig gebruik van het ontbreken van vrije media en publieke informatievoorziening

‘De rijkdom van premier Akhannouch is niets vergeleken met die van het koningshuis’

9. Koninklijk Paleis Erfoud

GPS Coördinaten: 31.44622, -4.23624

10. Koninklijk Paleis Fez I

GPS Coördinaten: 34.05529, -4.99346

door zijn repressiepolitiek. Hij schermde zo zijn vastgoedaankopen—ook in het buitenland, met name in Frankrijk en de Verenigde Staten—af voor het Marokkaanse publiek. In eigen land waren koninklijke residenties omringd door hoge muren en bomen, met strakke (para)militaire beveiliging die nieuwsgierigheid dempte en onderzoek ontmoedigde. Tevens is het niet mogelijk om in het landelijk kadaster te zoeken naar koninklijke eigendommen, aangezien vastgoedbezittingen van leden van het Marokkaanse koningshuis lijken te worden afgeschermd.

In de regeerperiode van de huidige koning Mohammed VI (de zoon van Hassan II) is het speelveld echter ingrijpend veranderd. Vrij toegankelijke satellietbeelden, online archieven, sociale media, smartphones en burgerjournalistiek maken het veel moeilijker om paleizen en residenties volledig aan het zicht te onttrekken. Wat ooit achter poorten, muren en bomen verborgen bleef laat nu digitale sporen na die systematisch te onderzoeken zijn.

Lijst van minimaal 50 koninklijke paleizen en residenties

Ook ik ging als burgerjournalist op onderzoek uit. Ik bezocht tijdens mijn vakanties in Marokko de paleizen in kwestie en ging in gesprek met vele lokale inwoners en ondernemers. Ook verzamelde en analyseerde ik satellietbeelden en staatsmedia die het onderwerp koninklijke paleizen en residenties indirect behandelen. Dit leidde uiteindelijk tot een lijst van minimaal 50 paleizen en residenties die gebruikt worden door het koningshuis en beveiligd worden door koninklijke beveiliging.

Ik deelde de koninklijke woonlocaties in drie soorten in: 1) *Koninklijke Paleizencomplexen* (bestaande uit meerdere paleizen, 2) *Koninklijke Paleizen* (Eén vrijstaand gebouw) en 3) *Koninklijke Residenties* (vaak kleinere villa's of paleizen in meer afgelegen loca-

ties). Voor de exacte locaties maak ik gebruik van decimaal coördinaten. Deze kun je zelf als lezer kopiëren en plakken in Google Maps, Google Earth, etc., om de locaties zelf te kunnen zien. De oppervlaktes zijn afgeleid van de muren die de paleizen omsluiten en waarlangs de beveiligingsposten te zien zijn, zowel op straatniveau als via satellietbeelden.

Armoede en kansengelijkheid

Terwijl in Marokko veel publieke ziekenhuizen en scholen, vooral in rurale gebieden, kampen met verwaarlozing en onderfinanciering, lijkt de kostenpost voor koninklijke paleizen en residenties nog altijd hoge prioriteit te genieten voor de koninklijke gevestigde orde.

Hoe rekbaar is het Marokkaanse sociale contract echter tus-

representatief is de leefstijl van Mohamed VI en zijn familie voor die armen die hij claimt te vertegenwoordigen? En hoe verdedig je moreel, vooral islamitisch gezien, het onderhoud van minimaal 50 koninklijke paleizen en residenties in een ontwikkelingsland dat kampt met veel armoede en kansengelijkheid?

Legt de islam niet voor dat moslimleiders rechtvaardig en bescheiden dienen te blijven en niet buitenproportioneel dienen te leven in verhouding tot de gemiddelde levensstandaard van de samenleving waarover zij heersen? Kunnen deze gelden niet beter gereserveerd worden voor betere zorg en onderwijs?

De koninklijke paleizen van Marokko staan hoe dan ook symbool voor meer dan alleen architectonische grandeur. Ze verbeelden

‘Legt de islam niet voor dat moslimleiders rechtvaardig en bescheiden dienen te blijven?’

sen een zelfverrijkend koningshuis dat leeft in ultra luxe terwijl buiten de poorten van de paleizen een groot gedeelte van de bevolking leeft in armoede in een maatschappij met weinig sociaaleconomische mobiliteit en het hoogste niveau van ongelijkheid in Noord-Afrika?

De kwestie is extra beladen omdat de Marokkaanse monarchie zichzelf profileert als religieus moreel kompas, door ook te claimen het ‘Emiraat der gelovigen’ te vertegenwoordigen en de koning tevens de ‘leider der gelovigen’ claimt te zijn. Daarnaast staat de huidige koning notabene bekend als de ‘koning der armen’. Maar hoe

een machtsstructuur die haar legitimiteit ontleent aan afstand, ongelijkheid en geheimzinnigheid, niet aan transparante verantwoording. Maar muren – hoe hoog en royaal ook – houden in het digitale tijdperk geen waarheid meer tegen. De tijd dat Marokkaanse monarchen hun paleizen en residenties verborgen konden houden voor de Marokkaanse belastingbetaler is voorbij. ●

**Selectie satellietfoto's van koninklijke paleizen en residenties in Marokko. Oppervlakte is gebaseerd op de perceelbegrenzing van de muren rondom het vastgoed en de beveiliging langs de muren.*

#	Naam paleis of residentie	GPS decimaal coördinaten	Oppervlakte afbakening
1.	Koninklijk Paleizencomplex Agadir I	30.37306, -9.59306	270 Hectare
2.	Koninklijk Paleizencomplex Agadir II	30.40823, -9.59174	18 Hectare
3.	Koninklijk Paleizencomplex Agadir III	30.48308, -9.67365	50 Hectare
4.	Koninklijke Residentie Al-Hoceima I	35.24606, -3.92723	1.20 Hectare
5.	Koninklijke Residentie Al-Hoceima II	35.23298, -4.03393	6 Hectare
6.	Koninklijk Paleizencomplex Bouznika	33.71887, -7.22986	565 Hectare
7.	Koninklijk Paleis Casablanca I	33.57979, -7.60493	7.25 Hectare
8.	Koninklijke Residentie Casablanca II	33.58602, -7.66037	4.25 Hectare
9.	Koninklijk Paleis Erfoud	31.44622, -4.23624	36 Hectare
10.	Koninklijk Paleis Fez I	34.05529, -4.99346	12 Hectare
11.	Koninklijk Paleis Fez II	34.06, -4.98414	4 Hectare
12.	Koninklijk Paleis Fez III	34.03055, -5.01897	12 Hectare
13.	Koninklijk Paleis Fez IV	33.99903, -5.12149	27 Hectare
14.	Koninklijke Residentie Guelmim	28.97738, -10.05475	3.35 Hectare
15.	Koninklijke Residentie Harhoura	33.93128, -6.95047	0.5 Hectare
16.	Koninklijk Paleis Ifrane	33.52683, -5.09944	50 Hectare
17.	Koninklijk Paleizencomplex Jbila	35.75409, -5.93355	17 Hectare
18.	Koninklijke Residentie Khouribga	32.8811, -6.91757	2.6 Hectare
19.	Koninklijk Paleis Marrakesh I	31.614, -7.9835	16 Hectare
20.	Koninklijk Paleis Marrakesh II	31.60384, -7.98118	24 Hectare
21.	Koninklijk Paleis Marrakesh III	31.61839, -7.99219	2.5 Hectare
22.	Koninklijk Paleis Marrakesh IV	31.62126, -7.96282	5.20 Hectare
23.	Koninklijk Paleis Marrakesh V	31.6399, -7.96673	80 Hectare
24.	Koninklijk Paleis Marrakesh VI	31.68314, -7.96505	7 Hectare
25.	Koninklijk Paleizencomplex Mdiq I	35.69966, -5.33007	5.45 Hectare
26.	Koninklijk Paleis Mdiq II	35.70312, -5.33174	3.6 Hectare
27.	Koninklijk Paleis Meknes	33.88655, -5.55445	20 Hectare
28.	Koninklijke Residentie Midelt	32.68049, -4.74444	0.5 Hectare
29.	Koninklijk Paleis Nador	35.21692, -2.92752	63 Hectare
30.	Koninklijk Paleis Oualidia	32.73573, -9.03523	2.4 Hectare
31.	Koninklijk Paleis Oujda	34.7212, -1.91911	10 Hectare
32.	Koninklijk Paleis Oum Azza	33.8585, -6.7574	30 Hectare
33.	Koninklijk Paleis Rabat I	34.00467, -6.8343	55 Hectare
34.	Koninklijk Paleis Rabat II	34.00165, -6.84102	5 Hectare
35.	Koninklijk Paleis Rabat III	33.93594, -6.83556	80 Hectare
36.	Koninklijk Paleis Rabat IV	33.92772, -6.82246	12 Hectare
37.	Koninklijk Paleizencomplex Rabat V	33.93834, -6.82846	15 Hectare
38.	Koninklijk Paleis Asfi (Safi)	32.30627, -9.23241	5 Hectare
39.	Koninklijke Residentie Technopolis	33.97745, -6.71493	217 Hectare
40.	Koninklijk Paleizencomplex Salé	34.0316, -6.7371	60 Hectare
41.	Koninklijk Paleis Skhirat I	33.87109, -7.04647	80 Hectare
42.	Koninklijke Residentie Skhirat II	33.86017, -7.07751	8 Hectare
43.	Koninklijke Residentie Skhirat III	33.86924, -7.05387	1.6 Hectare
44.	Koninklijk Paleis Tanger I	35.79295, -5.8474	25 Hectare
45.	Koninklijk Paleis Tanger II	35.79046, -5.82618	4 Hectare
46.	Koninklijk Paleis Tanger III	35.79136, -5.82486	2 Hectare
47.	Koninklijke Residentie Tan-Tan	28.44104, -11.1052	2.5 Hectare
48.	Koninklijk Paleis Temara	33.90868, -6.98291	3.6 Hectare
49.	Koninklijk Paleis Tetouan	35.57055, -5.3684	1 Hectare
50.	Koninklijke Residentie Zeghanghane	35.15533, -3.00123	1.8 Hectare

TABEL 1. VOORLOPIGE LIJST VAN KONINKLIJKE PALEIZEN EN RESIDENTIES IN MAROKKO – © TASHFIN T. ESSAGUIAR

Zeynep Dulger schreef met Mr. & hele familie

De eerste Turks-Nederlandse familiefilm *Mr. and Mrs. Aslan* is een onverwacht bioscoopsucces. Scenarist Zeynep Dulger vertelt hoe haar missie, timing en een flinke dosis lef leidden tot een film die culturele herkenning combineert met humor, actie en emotie.

● CANER MERT

In september ging de eerste Turks-Nederlandse bioscoopfilm, *Mr and Mrs Aslan*, in première. De actioncomedy met een sterrencast — waaronder Yolanne Cabau, Sinan Eroglu, Nesim El Ahmadi, Thijs Boermans en Önder Doğan (Murda) — slaat ook aan bij het publiek en concurreert met grote Hollywoodfilms als een van de meest bezochte films van de afgelopen weken. Voor scenarist Zeynep Dulger is dit haar debuut in de bioscoopwereld: 'Ik ben pas een jaar afgestudeerd en kan nu aan veel projecten werken.'

Hoe komt het dat je zo snel aan zulke grote projecten bent gekomen?

'Een combinatie van timing, een duidelijke missie en... veel geluk. Na mijn afstudeerfilm, die volledig in het Turks was, had ik als doel om meer Turks-Nederlandse films te maken. Ik kwam in contact met Turks-Nederlandse makers die verhalen naar het grote scherm wilden brengen. Zo ontmoette ik Sinan Eroglu. We hadden afgesproken om even koffie te drinken, maar we hebben uiteindelijk zes uur gepingpongd met ideeën en besloten meteen een team te vormen. Vanaf toen belden we dagelijks: ik schreef pitches, hij stuurde ze door naar producenten, en zo rolden we tegelijk meerdere projecten in. Blijkbaar was er echt een gat in de markt voor Turks-Nederlandse films, en precies daar doken we in.'

Hoe kwam dat gat in de markt? Waren de verhalen er niet, of de makers niet?

'Een beetje van allebei. Jarenlang zagen we in de bioscoop vooral de successen van Marokkaans-Nederlandse producties. Turks-Nederlandse verhalen bleven achter, op een paar documentaires na. Tegelijkertijd groeide in de sector het besef dat je niet zomaar twee Nederlandse

begin ook niet. In mijn eerste drie jaar was ik koppig en wilde niks Turks maken. Mijn passie lag toen bij sci-fi, thrillers en Spielberg-achtige cinema. Tot ik een theaterstuk in het Turks had gedaan: een denkbeeldig gesprek met mijn afwezige vader. De hele zaal huilde. Vanaf dat moment ben ik mijn culturele kant gaan omarmen.'

'In mijn eerste drie jaar was ik koppig en wilde ik niks Turks maken'

makers een Turks verhaal moet laten vertellen, maar makers met een directe culturele affiniteit. Daar waren er weinig van in het veld, maar dat is inmiddels aan het veranderen.'

Jij bent afgestudeerd aan de Nederlandse Filmacademie.

Hoe zat het daar met biculturoliteit en biculturele verhalen?

'De school zelf was behoorlijk bicultureel en actief bezig biculturoliteit toe te juichen. Toch merkte ik dat veel makers niet per se verhalen wilden maken over hun eigen cultuur. Ik in het

Is je liefde voor sciencefiction nog steeds je einddoel?

'Absoluut! Een echte Turks-Nederlandse sci-fi blijft de droom, maar sci-fi is duur en in Nederland liggen grote budgetten nog niet voor het oprapen. Dat maakt mijn droom niet minder: een groots, emotioneel genre-epos. Tot die tijd geniet ik van deze fase waarin ik Turks-Nederlandse verhalen voor een breed publiek mag maken.'

Wat bleek de grootste uitdaging bij je overstap van korte films naar een grote speelfilm als

Aslan?

'De sprong in schaal. Op de academie neigde ik al naar 'te lang', maar een volledig gefinancierde speelfilm met echte releaseverwachtingen voelt als gewicht op je schouders. Gelukkig stond ik er niet alleen voor. Door dagelijks samen te werken met Sinan en een goed team hebben ze me door mijn eerste speelfilm heen getrokken.'

Over dat team gesproken: Aslan kent bekende namen en gezichten. Hoe was dat voor jou?

'Casting loopt altijd parallel aan een film, maar je weet pas echt wie het worden als het script 'op slot' is. Ik vond het dan ook spannend toen ik hoorde dat onder anderen Yolanne Cabau en Murda in de film zaten. Grote namen die de dialogen gingen uitspreken die ik in mijn zolderkamertje had getikt. Toen het eenmaal gebeurde, lag iedereen in een deuk. Na twee uur vol gelach wist ik: 'Dit komt goed!'

Aan humor zitten veel verschillen, ook tussen twee talen. Hoe schrijf je grappen die zowel in het Nederlands als in het Turks landen?

'Comedy is moeilijk te schrijven. Je moet vooral veel gezien hebben. Mijn humor is een mix van Amerikaanse komedie, zoals Jim Carrey, Eddie Murphy, Nederlandse cult, denk aan *Flodder*, en Kemal Sunal. Het schrijven van comedy is ook meer structureel dan je denkt: 'Elke pagina moet een grap hebben en elke scène eindigt met een punchline.' Zo kan ik afwisselen, hier een Turkse grap, daar een Nederlandse.'

Mrs. Aslan een film voor de

ZEYNEP DULGER, BEELD: NEWBE

**‘Ik stop veel uit mijn eigen leven
in mijn script’**

**Je noemt het zelf ‘slim stelen’.
Waar zit dan de originaliteit?**

‘In de lens waardoor je steelt. Quentin Tarantino steelt ook heel veel, maar omdat hij het steelt, wordt het origineel. Ik kijk graag naar wat werkte in een film en hoe ik dat kan vertalen naar het verhaal dat ik wil vertellen. *Mr and Mrs Aslan* haalt bijvoorbeeld veel inspiratie uit *Mr. & Mrs. Smith*, maar door het te vervormen naar Turks-Nederlandse dynamieken, familiecodes en taalspel wordt het iets nieuws. Originaliteit is voor mij geen ongereptheid, maar een herkenbare signatuur die je over je invloeden legt.’

Zijn er grappen die op papier werkten, maar tijdens het filmen niet?

‘Zeker. Ik stop veel uit mijn eigen leven in mijn script. Het personage Ferhat is bijvoorbeeld een emulsie van mijn zes neven, maar een grap die in mijn familie hysterisch is, kan bij iemand anders stilvallen. Daarom test ik continu bij producenten, de regisseur, Sinan en acteurs. Daarnaast is er op de set ook ruimte voor improvisatie. Het script is een routekaart: als acteurs een bocht scherper of juist wijder willen nemen om een grap te laten landen, dan hebben ze die vrijheid.’

Kunst & Cultuur.

Je gaf aan dat dit de eerste Turks-Nederlandse bioscoopfilm is. Wat betekent dat voor jou?

'Het is voor mij een persoonlijke missie. Als kind had ik graag zo'n film in de bioscoop willen zien, iets waarin ik me als Turks-Nederlander kon herkennen. Ik ben niet Turks, ik ben niet Nederlands. Ik ben altijd ertussenin. Ik leef tussen twee werelden. Ik hoop dat dit een film is waar de nieuwe generatie, mijn generatie en de oudere zich in kunnen herkennen en ook kunnen zien dat de Turks-Nederlandse gemeen-

schap positief kan worden neergezet door een Turkse maker.'

Verwacht je dat Aslan een keerpunt kan zijn voor representatie in de Nederlandse film?

'Dat hangt af van twee harde meetlaten in Nederland: kaartverkoop en prijzen. Als Aslan laat zien dat er publiek voor is, kunnen er diverse deuren opengaan. Dat geldt niet alleen voor mij, maar ook voor andere makers die vanuit verschillende achtergronden met commerciële ambitie willen werken. Het zou geweldig zijn als dit momentum leidt tot

een groei van het aantal Turks-Nederlandse verhalen, maar net zo goed Iraans-Nederlandse, Suri-naams-Nederlandse, et cetera.'

Hoe gaat het met de Nederlandse film en de diversiteit daarin?

'Er is veel in beweging. Diversiteit is beter dan een paar jaar geleden, maar er valt nog te winnen. Voor

Nesim en Sinan. Ik werk aan mijn derde speelfilm, *Police* (actiecomedy), en nog aan twee series.'

Wat is je droomproject?

'*Hayat* (het leven), een epische familiefilm over mijn grootouders, gastarbeiders die naar Nederland kwamen. De film moet zo'n drie uur duren en deels in Turkije en deels hier spelen. Ik

'Ik ben niet Turks, ik ben niet Nederlands.
Ik ben altijd ertussenin'

mij begint dat bij wie er aan de knoppen zit en wie ideeën in het leven mag roepen, niet alleen uitvoeren. De filmmarkt is wankel. Er werden lang veel romantische komedies gemaakt, en je ziet dat die een stuk minder succesvol zijn. Spannende films doen het nu opvallend goed. Iedereen is eigenlijk op zoek naar wat werkt. Ik hoop dat *Aslan* laat zien dat biculturele verhalen ook commercieel kunnen slagen.'

Welke projecten heb je nu lopen?

'Er komt veel aan. Binnenkort verschijnt een persoonlijke dramaserie bij de NPO, gebaseerd op het verhaal van mijn familie. De serie is voor mij een poging om een verscheurd gezin weer met elkaar te laten praten na een affaire. Daarnaast *Blathers*, opnieuw een comedy met onder anderen

noem het weleens de Turks-Nederlandse *Godfather*. Ik wil hem zelf schrijven én regisseren. Ik heb het in ieder geval heel druk de komende tijd, maar ergens daarachter hoop ik nog steeds op die grote Turks-Nederlandse sci-fi.'

Tot slot: wat wil je dat kijkers meenemen als ze Aslan uit de zaal stappen?

'Dat ze samen met familie en vrienden, meerdere generaties naast elkaar, gelachen hebben. Dat ze herkenning voelden zonder dat het zwaar werd, met de trots dat dit ons verhaal is. In alledaagse grappen en grote gebaren. Het is een film die je moeiteloos met je oma en je neefjes kunt kijken. Precies daarom nodig ik iedereen uit: ga naar *Mr and Mrs Aslan*, want dit is een familiefilm voor iedereen.'

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Doceert Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Het kan wel: een minderheidscoalitie

De kiezer heeft gesproken en er is precies gebeurd wat velen hadden verwacht: er valt nauwelijks een normale coalitie te bouwen. Niemand weet hoe lang de formatie gaat duren, maar het lijkt wensdenken dat er met kerst een nieuwe regering zit. Er is nu al gebakkelei wie het initiatief mag nemen: als Geert Wilders toch een paar stemmen meer heeft dan D66, wil hij het initiatief, terwijl iedereen weet dat er sowieso geen coalitie met de PVV komt. Ondertussen zijn we wel weer een paar weken verder.

Als we de PVV als coalitiepartij meteen wegstrepen zijn er minstens vier partijen nodig voor een meerderheid: D66, CDA, VVD en GroenLinks-PvdA. Dat wil Dilan Yesilgöz niet en ze heeft groot gelijk, want dan is de PVV de enige grote oppositiepartij. Zo'n brede coalitie is prijsschieten voor Wilders. Wat dan? Ik formeer even voor u verder.

Rechts of links?

Als de PVV niet in de regering komt, dan wel D66 en daar komt het CDA als winnaar vrijwel zeker bij. Dat zijn 44 zetels. We kunnen nu rechtsaf of linksaf. Eerst die laatste optie. Met GroenLinks-

'Je kunt prima een kabinet maken van D66, CDA en VVD, in feite een kabinet van winnaars'

PvdA krijgt de coalitie 64 zetels en dus geen meerderheid, maar die kun je wel vinden in de bonte combinatie met ChristenUnie, Denk, Partij voor de Dieren en SP. Dat zijn 76 zetels. Grote vraag: zou iemand hier vertrouwen in hebben? Je kunt je bijna niet voorstellen dat Rob Jetten en Henri Bontenbal er warm van worden.

Over rechts dan. D66, CDA en VVD hebben samen 66 zetels, JA21 erbij is 75 stuks. Niet genoeg

en ook niet erg aantrekkelijk: niemand weet of de partij van Joost Eerdmans echt stabiel is. Ook is het maar de vraag of D66 met deze PVV-achtige club in een coalitie wil. Bovendien mist er een zetel, maar je zou bijna denken dat er ergens wel een kleine partij te vinden is die wil toetreden of gedogen. Dan heb je een coalitie, al weet je nooit voor hoe lang. Voor je het weet zijn er weer nieuwe verkiezingen.

Minderheidskabinet

Zullen we het maar eens over een modernere variant hebben? Je kunt prima een kabinet maken van D66, CDA en VVD, in feite een kabinet van winnaars. Zij kunnen als minderheidskabinet functioneren. Als iedereen een klein beetje constructief in de wedstrijd zit, kan dit prima werken. Op klimaat kan men een meerderheid zoeken met GroenLinks-PvdA, net als bij stikstof, Europese kwesties, defensie en de steun aan Oekraïne. Op migratie kan men naar rechts kijken: men heeft dan de PVV niet eens nodig.

Dit kun je in een kwartier op een bierviltje uittekenen, maar het gaat maanden kosten om de onderhandelingen op zo'n constructie uit te laten komen. Twee redenen: veel partijen zitten helemaal niet constructief in de wedstrijd en minstens zo belangrijk: dit soort lossere samenwerkingen zijn besmet. In Den Haag is niemand vergeten dat Schoof een kabinet leidde waarbij er een lossere band tussen kabinet en Kamer moest komen en dat die ambitie ronduit is mislukt.

Maar dat het met Schoof niet kon, betekent niet dat het niet alsnog kan. Om het met D66 te zeggen: het kan wel. Het enige wat nodig is, is goede wil. ●

Zangeres Tugce Kartal: ‘Er is steeds voor andere klanken’

TUGCE KARTAL EN HAAR BAND YAN LÂLE. BEELD: CANER MERT

De Turkse community noemt haar ‘verkaast’, maar Tugce Kartal (22) laat haar roots duidelijk horen. Met haar band Yan Lâle maakt ze Turks geïnspireerde psychedelische rock.

● CANER MERT

Kartal groeide op in een klein dorp in Noord-Holland, omringd door weilanden en een cultuur waarin kunst en muziek nauwelijks een rol speelden. ‘Toen ik zeven was, begon ik met gitaarspelen, zonder dat mijn familie muzikaal was. Ik weet nog dat ik vaak mijn oren dichtdeed terwijl mijn moeder, veel te hard, Turkse muziek in de auto afspeelde’, zegt

ze glimlachend.

‘Ik begon op de muziekschool met gitaarles; even later ging ik ook zingen. Toen begon ik met liedjes schrijven. Ik veranderde de tekst van bestaande nummers, zoals van Ariana Grande of Katy Perry, met mijn eigen tekst. Ik wist toen al dat ik altijd muzikant wilde worden. In het boerendorp werd er weinig gedaan aan cultuur. Het was dan ook op initiatief van mijn moeder dat ik op gitaarles ging in Amsterdam. Zonder haar had ik het misschien niet zo vroeg opgepakt.’

‘Zondagen werden heilig. Om tien uur naar binnen, tegen vijf-

ven of zessen naar huis: koorklas, dans, gitaar en dan weer koor. De zondag voelde voor mij als een eigen universum. In de kantine werd eindeloos saz geoefend; die klank is sindsdien een soort thuis geworden.’

‘Echt’ Turks of verkaast

Met Amsterdam kwamen ook de vragen over identiteit. In de gangen liepen meisjes die ‘echt’ Turks waren, en kinderen die juist verkaasd leken. Kartal bewoog ertussenin: in het dorp was ze het Turkse meisje, in de stad voelde ze zich ineens te Nederlands. ‘In de puberteit zette ik soms bewust

een accent op om erbij te horen’, geeft ze toe.

De veelkleurigheid van de muziekschool maakte indruk. ‘Er waren zoveel nationaliteiten dat ik me soms te Nederlands voelde’, zegt ze. ‘Terwijl ik in het dorp juist weer te Turks was. Ik vond het dan ook moeilijk om te zeggen welke identiteit ik heb, maar dan was er een documentaire of nummer dat iets openbrak. Dan dacht ik: oh ja, dit is ook van mij.’ Vanaf dat moment gebruikte ze die invloeden bewust — niet als kostuum, maar als huid.

Kartal studeert aan het conservatorium in Amsterdam, een

eds meer waardering

‘Ik mag hier de muziek maken die ik wil’

heel diverse school met veel internationale leerlingen. Zo is ook de pianist van de band Yan Lâle Spaans. ‘Ik doe de popopleiding, waar veel Nederlandse leerlingen zitten. Ik merk dat de opleiding en de studenten heel verwelkomend zijn voor multiculturele ideeën.’

‘Zo zijn er ook studenten die hun Indonesische of andere buitenlandse roots in hun muziek laten horen. Om te mogen studeren moest ik auditie doen. Ik speelde toen een zelfgeschreven Turks nummer op mijn gitaar. Dat gaf mij de bevestiging dat ik hier de muziek kan maken die ik wil.’

De band ontstond na haar eerste jaar op het conservatorium. ‘Wij hadden een opdracht waarbij we, zonder elkaar te kennen, werden ingedeeld en gewoon ‘iets’ moesten maken. Ik wist toen dat ik iets met Turkse invloeden wilde doen, en de rest was hierover meteen enthousiast.’

‘Vanaf dat moment hebben we besloten om door te gaan en keihard gewerkt. We maakten nieuwe nummers, deden mee aan de Amsterdamse Popprijs en haalden de finale, wat zorgde voor goede reclame. Daarna volgden meer optredens, kleine tours en werden we geselecteerd voor de Popronde, een rondreizend

muziekfestival.’

Hoe Kartal de muziek van Yan Lâle zou uitleggen, vindt ze lastig: ‘Ik denk dat ‘mysterieus’ en ‘dromerig’ wel goed passen. Alsof er meerdere werelden samenkomen in onze muziek. Het is niet per se catchy of iets wat je meteen kunt meezingen, maar als je het een paar keer hoort, ga je het steeds beter begrijpen en voel je vanzelf wat het is. Onze muziek kan ook best onvoorspelbaar zijn.’

Het was niet altijd even makkelijk om met Turkse muziek door te breken in Nederland.

‘Mijn band kan heel bluesy of poppy spelen, en ik leg daar mijn Turkse zanglijnen overheen. Werken met de Turkse toonladder voelt voor mij natuurlijker dan een Nederlands nummer proberen te maken. Je weet dan ook niet hoe het publiek hierop reageert.’

Inspiratiebronnen

De bekende Turkse artiest Erkin Koray is een van de grote inspiratiebronnen van Kartal. ‘Koray is een van de personen die de elektrische gitaar naar Turkije heeft gebracht. Hij is voor mij dan ook

een pionier van de psychedelische rockmuziek. Het genre is inmiddels ook erg gegroeid en populair in Nederland. Ik ben trots dat hij daar een rol in heeft gespeeld.’

Een hoogtepunt was de supportshow voor Gaye Su Akyol, een Turkse artiest die psychedelische rock maakt en soms klassiekers van Erkin Koray en Baris Manco covert. ‘Dat inspireerde ons om ook een cover van een van haar nummers te doen, *Mef-tunum Sana*. Ze hielp ons met het uitwerken daarvan, wat superleerzaam en motiverend was.’

‘Werken met de Turkse toonladder voelt voor mij natuurlijker’

BEELD: CANER MERT

‘Ik denk dat mensen meer behoefte hebben aan andere culturen in muziek’

De muziek van Yan Lâle past niet direct in het plaatje van de Nederlandse Top 40, maar daar komt volgens Kartal langzaam verandering in. ‘Je ziet het bijvoorbeeld aan de Amsterdamse band Altın Gün. Die was een enorm succes in Nederland. Ik denk dat er steeds meer aandacht en waardering is voor andere typen muziek. Ook denk ik dat mensen meer behoefte hebben aan andere klanken en culturen in muziek.’

Naast de finale van de Pop-prijs plaatst Kartal veel over haar muzikale reis en het label ‘ver-

kaast’ online. ‘Het ging vooral hard door één TikTok die viraal genoeg was om veel nieuwe luisteraars op te leveren. Daardoor zien we streams en volgers uit heel Nederland en, tot onze verrassing, ook uit Istanbul.’

Flinke groep ‘internationals’

‘Daarnaast merk je dat het vooral gaat om een flinke groep internationals die in Nederland wonen en zelf in of rond de muziekscene actief zijn. Het algoritme helpt precies die niche te bereiken:

nieuwsgierige luisteraars die openstaan voor andere toonkleuren en ritmes. Bij onze concerten bestaat het publiek vaak uit mensen die ons live hebben gezien of toevallig op ons stuiten en denken: hé, dit is anders.’

‘Ons doel met Yan Lâle is simpel en ambitieus tegelijk: in de komende jaren veel muziek uitbrengen. De plannen liggen klaar; we willen consistent releasen en het repertoire snel laten groeien. We hebben wel eens een concert gehad in Spanje, maar

onze grote droom is om te spelen in Istanbul. Al sta ik daar desnoods solo met een gitaar — ik wil daar spelen.’

Neerploffen in een huiskamer

Voor Kartal is Yan Lâle niet haar enige project. Ze maakt ook zelf muziek onder de naam Hüzyn en schrijft en zingt onder andere voor de band Baxès. ‘Ik houd van muziek schrijven. Ik schrijf dicht op mijn hart. Mijn liedjes zijn persoonlijk, soms wat metafo-

‘Onze grote droom is om te spelen in Istanbul’

BEELD: CANER MERT

risch en vaag, zodat luisteraars hun eigen betekenis kunnen meedragen. Ik hou ervan als muziek voelt als een huiskamer waarin je even mag neerploffen.’

‘Op dit moment ben ik dat gevoel aan het uitbouwen richting iets groters. Voor mijn afstuderen wil ik Turkse klanken combineren met orkestrale klanken, zoals strijkers, viool en cello. Dat zijn instrumentale klanken die mij raken. Ze geven de muziek een zachte melancholie die precies past bij wat ik probeer te vertellen.’

En het dorp? Dat is nog steeds rustig. ‘Eigenlijk vind ik het nu fijn om daar te wonen’, zegt ze. ‘Er is bijna niks; iedereen werkt buiten het dorp en komt thuis om te slapen, maar juist die stilte helpt me luisteren.’ ●

GERT JAN GELING

Publicist. Kernlid van de denktank Liberales. Onderzoeker aan het Leids Universitair Centrum voor de Studie van Islam en Samenleving dat verbonden is aan de Universiteit Leiden.

De terugkeer van het midden

Stabiliteit. Deze term is misschien wel het toverwoord waarmee de verkiezingsuitslag van 2025 samen kunnen vatten. Het verlangen van de kiezer naar stabiliteit. Goed bestuur, degelijkheid, optimisme, fatsoen en het einde aan geruzie en ruimte voor politici die daadwerkelijk zoden aan de dijk willen zetten en de vele crises waarin Nederland momenteel verkeert willen doorbreken.

De kiezer heeft gekozen, en dat was ditmaal voor het stabiele midden. In de peilingen vooraf en op de verkiezingsavond zelf ging het vooral over wie nou precies de grootste zou worden. Want welke partij zal de premier leveren? Iets niet geheel onbelangrijks, maar op de achtergrond spelen er trends die misschien nog wel interessanter zijn en die ons iets vertellen over waar de kiezer precies wil dat Nederland heen gaat.

En dat is terug naar het midden. Bij de verkiezingen van 2023 kregen de traditionele middenpartijen, CDA, PvdA, VVD en D66, nog zo'n 40 procent van de zetels. Deze verkiezingen steeg dat aantal echter naar circa 60 procent. Een forse stijging dus. Daar waar in 2023 veel kiezers nog stemden op de uitdagers van de gevestigde orde lijken zij nu terug te keren naar het cen-

trum. Naar de partijen die deel uit maken van de gevestigde orde.

Een opvallende ontwikkeling. Want nog niet zo heel lang geleden werd er geconstateerd dat er een crisis van de bestuurscultuur was. Dat de burger het vertrouwen kwijt was in de politiek. Dat de middenpartijen niet langer de stem van veel burgers vertegenwoordigden. En in twee jaar tijd is er in dat opzicht niet dramatisch veel veranderd. Veel van de hierboven genoemde problemen die de staat van onze democratie kenmerken bestaan anno 2025 nog steeds.

Wat is er dan veranderd voor de kiezer? Het lijkt erop dat een deel van het electoraat haar prioriteiten anders is gaan stellen. Want de keuze van de kiezer lijkt er nu een te zijn voor stabiliteit. Men is klaar met het geruzie, de instabiliteit en het gebrek aan daadkracht wat het kabinet Schoof kenmerkte. De PVV en NSC krijgen daarom ook nu de hardste klappen. In plaats daarvan zijn het vooral D66 en het CDA die

‘Na jaren van instabiliteit lijkt in 2025 de stabiliteit terug te keren’

de grootste winst boeken: de stabiele middenpartijen die staan voor daadkracht en goed bestuur. Precies wat de kiezer nu graag lijkt te willen van een volgend kabinet.

Een keuze voor het saaie, grijze midden dus. En dat lijkt een verstandige te zijn. Met nu drie verkiezingen in vier jaar tijd is stabiliteit geen vies woord maar broodnodig. Als reactie op de val van het Kabinet Schoof schreef ik dat de val van dit Kabinet, en de instabiliteit waar deze val toe leidde, geen reden was tot gejuich. Want wat Nederland nu zo hard nodig heeft is juist stabiliteit en een kabinet wat de vele problemen waar Nederland mee kampt op gaat pakken: de crisis op de woningmarkt, de stikstofcrisis, klimaatverandering, de oorlogen in Oekraïne en het Midden-Oosten, migratie, de huidige politieke ontwikkelingen in Amerika et cetera.

De kiezer lijkt met de terugkeer van het midden dit ook in te zien. Na jaren van stilstand is het tijd voor het optimisme van D66 en het

fatsoen van het CDA. Deze twee partijen zijn niet alleen de echte winnaars van deze verkiezingen maar ook de as die een volgend kabinet zal gaan vormen. En of dat nou over rechts of over links zal gaan: het zal in ieder geval de stabiliteit en de daadkracht moeten bieden waar velen in dit land zo naar lijken te verlangen. Het zal het vertrouwen van burgers in de politiek moeten terugwinnen, en het land uit de vele crises moeten tillen waar het zich momenteel in bevindt.

Geen gemakkelijke opdracht dus. Maar wel een waar de middenpartijen die de verkiezingen van 2025 hebben gewonnen mee uit de voeten kunnen. Na jaren van instabiliteit lijkt in 2025 de stabiliteit terug te keren. Het is nu zaak dat de politiek het signaal dat de kiezer met deze uitslag heeft afgegeven ter harte neemt: minder met jezelf bezig zijn, en meer met de problemen in het land. Want wanneer hier geen gehoor aan gegeven wordt, en ook een volgend kabinet strandt in onderling geruzie en gebrek aan daadkracht dan verkiest de kiezer de middenpartijen weer net zo makkelijk voor de uitdagers op de flanken. Het is dan ook nu aan het teruggekeerde midden om het vertrouwen dat de kiezer in haar gesteld heeft niet te beschamen, maar waar te maken. ●

Recensie: Anja Meulenbelt brengt

ANJA MEULENBELT. BEELD: FRANK RUITER

Het moet rond 2014 zijn geweest dat ik een lezing bijwoonde van Anja Meulenbelt in een Utrechtse kerk. Ze was net terug van een bezoek aan Gaza met haar stichting Kifaia, die zich inzet voor ontheemde en gewonde Palestijnen. 'Gaza gaat kapot!', zei ze herhaaldelijk, luid en duidelijk. Iedereen was onder de indruk, al had niemand kunnen vermoeden hoe erg het nog zou worden.

● TINEKE BENNEMA

Toen ze klaar was, stond als eerste oud-premier Dries van Agt op om haar een ovatie te geven. Daarna liep hij naar haar toe en ze vielen elkaar huilend in de armen. Althans, zo herinner ik

me dat, misschien is het een deformatie van mijn geheugen. Even later zou Anja zeggen: 'Wie had ooit gedacht dat ik, zoveel jaar na mijn protest bij Bloemenhove (de abortuskliniek die Van Agt in 1976 wilde sluiten, red.) met mijn bord 'Van Agt – Gods eigen seksist', jou nog eens zou omhelzen?' Zoals zo vaak kreeg ze gelijk. Over het recht op abortus. En helaas ook over Gaza.

Deze anekdote illustreert in

het klein waar haar omvangrijke boek *Niet van gisteren* over gaat: haar niet-aflatende strijd tegen uiteenlopende vormen van onrecht, met scherpte, humor en zelfspot. Maar ook haar zoektocht naar verbinding tussen de verschillende groepen die emancipatie nastreven. Daarbij stond ze vaak in de voorste linie en moest ze soms letterlijk de klappen opvangen.

'Al het persoonlijke is politiek,

dus analyseer jezelf goed'. Dat is haar les 1. Die kritische houding maakte dat ze geregeld haar standpunten bijstelde, momenten die ze zelf 'kantelpunten' noemt. Op haar zestiende moest ze trouwen omdat ze zwanger was geraakt, in een tijd waarin er weinig geaccepteerde alternatieven waren als je het kind wilde houden. Maar haar man bleek gewelddadig. Na een periode van toenemend geweld en isolement

t emancipatiebewegingen samen

vertrok ze met haar zoontje. Die ervaring bracht haar ertoe steun te zoeken bij andere vrouwen. Ze werd 'feministies' ('Ik heb van mijn leven geen tuinbroek aangehad, heb geen bh verbrand, deed trouwens niemand'), en begon samen met anderen praatgroepen, actiegroepen en een uitgeverij. Toch diende zich al snel een eerste kantelpunt aan: er was totaal geen aandacht voor vrouwen van kleur.

Een illustratief moment: feministe van het eerste uur Joke Smit, die stervende was, faxte een groep vrouwen de vraag of zij

geweest. De weg naar inclusie en pluralisme loopt volgens haar via intersectionaliteit, waarover ze in meer dan vijftig boeken schreef: hoe minderheden van kleur, geloof, cultuur, gender, sekse en klasse zich gezamenlijk kunnen verzetten tegen onrecht en kapitalisme. Als overtuigd marxist plaatst ze daarbij wel een belangrijke kanttekening: Karl Marx had geen oog voor het feit dat zorg — voor kinderen, zieken, familie — ook als werk moet worden gezien, gewaardeerd en betaald. Ze toont bovendien aan dat door de structurele onderwaardering van zorg

heden: islamofobie binnen delen van de vrouwenbeweging, antisemitisme, de Zwarte Piet-discussie, en bijvoorbeeld femicide, die nu ten onrechte vaak

Anja Meulenbelt, *Niet van gisteren*, De Bezige Bij, 384 blz., € 24,99 in de schoenen van mannen van kleur wordt geschoven. Er is in een halve eeuw veel vooruitgang geboekt, maar we zijn er nog lang niet.

Het resultaat is een boek dat, zoals ze zelf in de ondertitel schrijft, veel meer is dan alleen een biografie. Aan de hand van talrijke vaak hilarische anekdotes

ontvouwt zich de vaderlandse geschiedenis van meer dan een halve eeuw emancipatie van minderheden, het conservatieve verzet daartegen, en de manier waarop progressief Nederland door verbinding, gelijkheid en inclusiviteit dichterbij kan brengen.

Wat een *feel good*-boek in deze verschrikkelijke tijden. Beste GroenLinks-PvdA-leden, heeft iedereen Meulenbelts boek al op het nachtkastje liggen? •

Anja Meulenbelt, *Niet van gisteren*, De Bezige Bij, 384 blz., € 24,99

'Haar steun voor migranten en mensen van kleur en verschillende culturen was geboren'

haar kist wilden dragen, en eiste een direct antwoord. Het bleken uitsluitend witte vrouwen. Meulenbelt faxte terug dat ze het zou doen, maar realiseerde zich dat er geen vrouwen van kleur in de vrouwenbeweging zaten. Vanaf dat moment zette ze zich actief in voor een inclusieve beweging. Haar steun voor migranten en mensen van kleur en verschillende culturen was geboren. Voor hen kwam ze later ook op in de Eerste Kamer namens de SP, en daarna bij BIJ1.

Ze voelde zich thuis in de vrouwenbeweging en werd lesbisch, later kwam ze uit de kast als biseksueel. Het onderstreept haar punt dat mensen meerdere identiteiten en culturen hebben, en dat Nederlandse waarden in een halve eeuw nooit statisch zijn

juist vrouwen, gezinnen met weinig middelen en in het bijzonder migranten onevenredig hard worden getroffen door discriminatie, zoals schrijnend zichtbaar werd in de Toeslagenaffaire.

Brede progressieve beweging

Meulenbelt ziet toekomst in een brede progressieve beweging die iedereen omarmt en zich keert tegen racisme, fascisme, seksisme en, een term die ze graag gebruikt, klassisme. Dat is de ongelijkheid tussen mensen met een hoge opleiding, status en inkomen, en de mensen die nauwelijks rondkomen van twee inkomens en op wie wordt neergekeken. Waardevol aan het boek is dat ze deze mechanismen van uitsluiting direct verbindt met het

Mirjam Rotenstreich: 'Een trauma onrecht aan te doen'

Mirjam Rotenstreich reconstrueerde het leven van haar Joodse vader, die werd geboren in wat nu Oekraïne is en zijn hele familie verloor in de Holocaust. 'Vaak dacht ik: wat een vreselijk leven heb je gehad.'

MIRJAM ROTENSTREICH. BEELD: ANNE CLAIRE DE BREIJ

● MARISKA JANSEN

Twee keer probeerde de Amsterdamse schrijfster Mirjam Rotenstreich haar vader aan het praten te krijgen. De eerste keer ontdekte ze dat hij vier jaar ouder was dan hij altijd had

verteld. Hij was niet in 1916 geboren, zoals in zijn paspoort stond, maar vier jaar eerder. De tweede poging volgde jaren later, toen haar vader, Natan Rotenstreich (1912-2014), in het Joodse bejaardenhuis Beth Shalom in Amstelveen woonde. Ook toen bleef hij

zwijgzaam.

In haar boek *Vader zoeken* probeert Rotenstreich alsnog te begrijpen wie haar vader was. Met het internet als gids reconstrueert ze stap voor stap zijn leven. Een tocht die tot diep in het oosten van Europa voert. Na dagenlang speu-

is geen vrijbrief om anderen

ren vindt ze de namen van zijn zussen, en ontdekt ze dat er nog een zusje was dat al vóór zijn geboorte stierf. Op een oude plattegrond van het stadje Budzanow weet ze zelfs te achterhalen waar het gezin vermoedelijk woonde.

Budzanow ligt tegenwoordig in West-Oekraïne, vertelt ze aan een tafeltje in een lunchroom op het Amsterdamse Gelderlandplein. Toen Natan in 1912 werd geboren, hoorde het bij de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Daarna werd het Pools, en tijdens en na de Tweede Wereldoorlog Sovjetgebied. 'Mijn vader veranderde drie keer van nationaliteit zonder ooit te verhuizen.'

Om te begrijpen waar haar vader vandaan kwam, moest ze ook de wereld van dat verdwenen stadje leren kennen. In Budzanow

dankzij Russische archieven kon reconstrueren. De reis eindigde in 1945, bij de bevrijding van Berlijn. Maar zijn verhaal stopte daar niet. Zijn ouders en zussen waren vermoord, al heeft hij nooit precies geweten wat er met hen is gebeurd.

Na de oorlog belandde hij in het Duitse dorp Lindenfels, in de Amerikaanse zone, waar hij Hebreeuwse les gaf aan Joodse weeskinderen in een zogenoemd displaced persons camp. 'Op een dag kwam er een Nederlandse delegatie langs, op zoek naar een leraar,' vertelt Rotenstreich. 'Nederland leek hem een fijn land. Het kwam bijna nooit in het nieuws, en dat vond hij een goed teken.'

Waarom wist ze eigenlijk zo weinig over hem? 'Omdat hij uit zichzelf weinig contact zocht,' zegt

**'Het verdriet bleef maar
werd minder rauw'**

Het leek soms alsof er een soort stille competitie tussen mijn ouders bestond: wie had het meest geleden? Dat maakte het allemaal ingewikkeld. Ik voelde zijn lijden. Hij drong het niet op, maar het was er. Ik dacht vaak: wat een vreselijk leven heb je gehad. Het was te pijnlijk om door te vragen.'

Vereniging van Oost-Europese Joden

In Nederland sloot Natan zich aan bij An-Ski, een linkse en zionistische Joodse vereniging die Jiddische lessen gaf en toneel- en dansavonden organiseerde. Er werden ook regelmatig lezingen gehouden, vaak over het getto van Warschau. De meeste mensen met wie hij omging, waren Oost-Europese Joden die al in de jaren dertig naar Nederland waren gekomen en werkten in de confectie-industrie. Hij probeerde erbij te horen, maar voelde zich er nooit echt thuis, vertelt Rotenstreich. Dat kwam misschien doordat ze Nederland al beter kenden en de taal spraken. 'En hij had andere dingen meegemaakt.'

Zijn vrouw ontmoette hij op dansles. 'Hij heeft later wel eens verteld dat hij eigenlijk met iemand anders had willen samenleven, maar dat dat niet kon. Ik denk dat hij besloot: ik wil een gezin, kinderen, verder leven. Dat was iets wat

veel Joden na de oorlog voelden, de drang om opnieuw te beginnen.'

'Ik ben deels in een Joodse wereld opgegroeid,' vertelt Rotenstreich. 'We vierden de feestdagen, maar hielden geen sjabbat en aten niet koosjer. Ons gezin was traditioneel Joods, meer niet.'

'Ik zat op Rosj Pina, een Joodse lagere school, en daarna op het Maimonides-lyceum. Allebei hier vlakbij,' zegt ze, terwijl ze even naar achteren wijst. 'Maar ik vond Maimonides verschrikkelijk.' Mijn zus, vijf jaar ouder, maakte de school af, maar ik hield het niet vol. Er hing zo'n houding van 'wij tegenover de rest'. Niet-Joden werden goijm genoemd, en dat klonk altijd minachtend.

'Toen ik overstapte naar het Montessori Lyceum, ging er een wereld voor me open. De mensen daar waren vriendelijk, open. Ik dacht: zó kan het dus ook. De Joodse wereld waarin ik was opgegroeid, vond ik hard, beklemmend en vol strijd. Binnen de gemeenschap was er voortdurend ruzie.'

Tonio

Mirjam Rotenstreich trouwde met Adri, de bekende schrijver A.F.Th. van der Heijden. In 1988 werd hun zoon Tonio geboren. 'Mijn ouders waren dol op hem, hun enige kleinkind. Hij logeerde vaak bij hen, zodat Adri en ik wat tijd voor

**'Hij drong zijn lijden niet op,
maar het was er'**

leefden drie bevolkingsgroepen naast elkaar: rooms-katholieke Polen, Grieks-katholieke Oekraïners en Joden – die onderling ook geen hechte gemeenschap vormden. Vrijwel alle winkels waren in handen van Joodse families.

Rode Leger

Natan verloor zijn geloof en sloot zich aan bij het Russische Rode Leger. Hij trok door half Oost-Europa, een tocht die zijn dochter

ze. 'En omdat wij, mijn zus en ik, er ook niet naar vroegen. Als kind neem je de dingen zoals ze zijn. Je vraagt niet wie je ouders écht zijn. Maar bij hem speelde natuurlijk mee wat hij had meegemaakt. Het huwelijk met mijn moeder was slecht, door cultuurverschillen, maar ook door de oorlog. Mijn vader had zijn hele familie verloren.'

'Mijn moeder had twee zussen die de oorlog overleefd hadden.

Kunst & Cultuur.

onzelf hadden. Later, toen mijn ouders ouder werden en uit elkaar gingen, bleef Tonio contact houden met allebei. Hij gaf hun leven zin.'

De dag dat Tonio in 2010 omkwam bij een verkeersongeluk, moest Rotenstreich het haar vader vertellen. 'Dat was het moeilijkste moment uit mijn leven. Hij had zijn hele familie verloren, was in een vreemd land opnieuw begonnen, en verloor

toen ook nog zijn enige kleinkind. Hij zat aan de eettafel, het hoofd gebogen, en sprak niet meer. Het bleef als een stilte tussen ons in hangen.'

In haar boek beschrijft ze de eerste jaarwisseling zonder Tonio. 'Mijn vader zei toen: 'Waarom hebben we het niet over Tonio gehad?' Ik kon dat gewoon niet. Het duurde jaren voordat ik weer over hem kon praten. Na het schrijven van mijn boeken over

Tonio voelde het alsof er iets van me afviel. Het verdriet bleef, maar werd minder rauw. Toch weet ik: het zal pas voorbij zijn als ik zelf sterf. Niet dat ik dood wil, maar dan pas komt er rust.'

Geen zionist

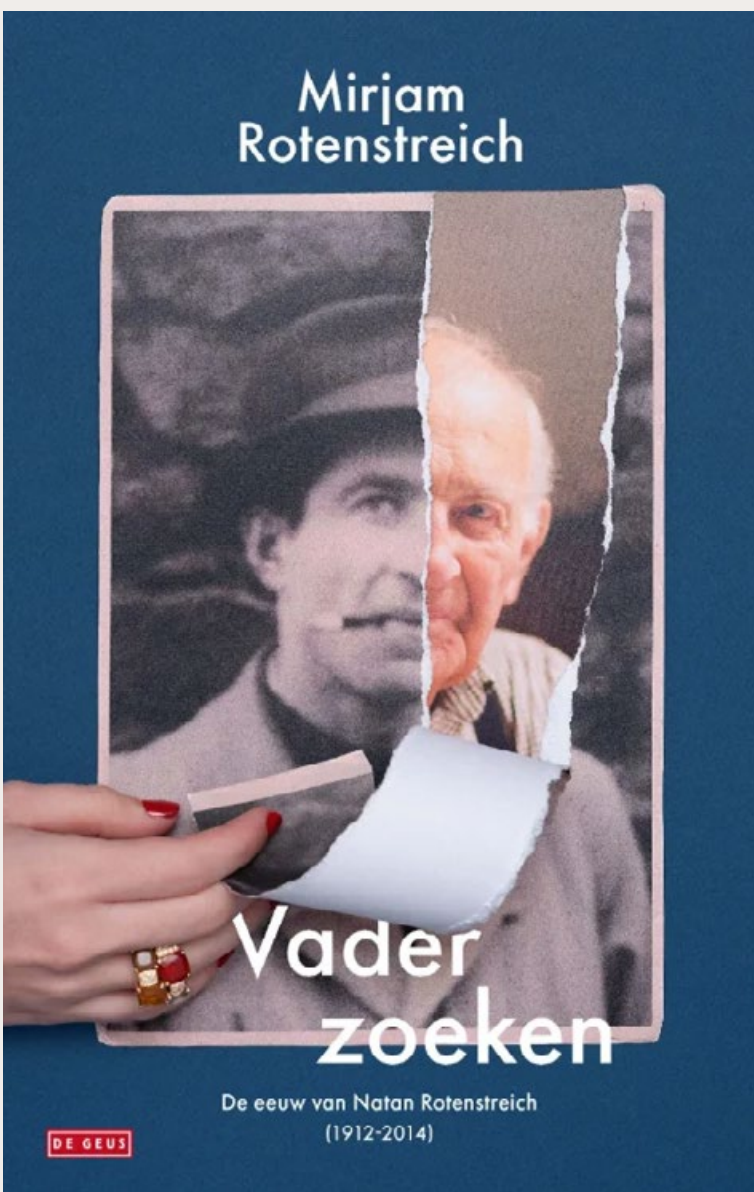
Voorafgaand aan het gesprek mailde Rotenstreich dat ze, naast haar boek, ook iets wilde zeggen over Israël en de genocide in Gaza, die begon na de terreuraanval van Hamas op 7 oktober 2023.

'Mijn vader was absoluut geen zionist. Hij vond dat er een land moest zijn waar Joden veilig konden leven, maar niet in Palestina.

bagatelliseren. Ik begrijp hun trauma's, maar een trauma mag geen vrijbrief zijn om anderen onrecht aan te doen.'

Meisjes in spijkerbroeken

De afgelopen jaren veranderde niet alleen haar kijk op Israël, maar ook, zij het op een andere manier, op Oekraïne, het land van haar vader. 'Hij zei altijd: 'De nazi's waren wreed, maar de Oekraïners nog wreder.' Als kind dacht ik dat daar alleen antisemieten woonden en dat ik er geen stap kon zetten. Door de oorlog zag ik in reportages gewone mensen: meisjes in spijkerbroeken, gezinnen die probe-

'Hij verloor nooit zijn menselijkheid'

Hij zei altijd: 'Ik heb één oorlog meegemaakt, dat was er één te veel.' Hij voorzag dat er opnieuw oorlog zou komen als Joden daar een staat zouden stichten en hij kreeg gelijk.'

Ze spreekt zich openlijk uit. 'Ik vind dat wat Israël nu doet, niet kan. Punt. Toen ik dat op Facebook schreef, kreeg ik zulke nare reacties uit de Joodse gemeenschap. Dat raakte me diep.

'Ik zag precies dezelfde houding terug als op Maimonides vroeger: koste wat kost je eigen wereld verdedigen, en denken dat je beter bent dan de rest. Wat me verdrietig maakt, is hoeveel Joden Israël in bescherming nemen terwijl ze het lijden van de Gazanen

ren te overleven. Natuurlijk bestaat antisemitisme nog, maar Oekraïne is nu een normaal land met alles wat daarbij hoort. De president, Zelensky, is bovendien Joods. Dat had mijn vader nooit kunnen geloven.'

Ze valt even stil. 'Ik ben Joods, dat zal ik altijd zijn. Maar ik wil er op mijn eigen manier invulling aan geven, niet vanuit angst of wrok. Ik denk vaak aan mijn vader, en aan alles wat hij heeft meegemaakt. Zijn lijden was groot, maar hij verloor nooit zijn menselijkheid. Dat probeer ik ook vol te houden.'

Mirjam Rotenstreich, *Vader zoeken*, De Geus, 252 blz., €24,99

ABDELKADER BENALI

Schrijver.

Kater door de verkiezingsuitslag

De kater moest weggespoeld worden, dus ging ik WhatsAppjes rondslingeren, hengelend naar troost. Opgetogen door de overwinning van Jetten, maar met irritatie over het gezwaai met de Nederlandse vlag, aangeslagen door het ondermaatse presteren van GroenLinks-PvdA, respect voor Timmermans, Yesilgöz kan niet dansen... En nu? Onder de streep is de conclusie te trekken dat extreemrechts is gegroeid én dat het rechtse gedachtegoed is opgeschoven naar het midden. Wat moest ik hier van maken?

Een vriend in een hoge bestuurlijke functie appte dat de westerse beschaving zich op een hellend vlak bevindt. Hij zette me aan het denken. Heeft hij een punt? Is het zo dat een beschaving ten onder gaat wanneer dominante ideologieën elkaar niet meer in balans houden? De afgelopen 25 jaar is steeds weer gesproken over die westerse neergang. Door 9/11 werd de islam de grote uitdager. Maar het Westen herstelde zich door diep in islamitische landen te penetreren met oorlog en geweld: Irak en Afghanistan hadden gigantische vluchtingenstromen tot gevolg, die hun

weg vonden naar het Westen. Daar werden de duimschroeven voor moslims juist aangedraaid.

Uiterlijkheden werden gecodeerd als staatsvijandig; wie zich terugtrok voor gebed, werd ervan beschuldigd tot de vijfde colonne te behoren. Moslims en het Westen zouden elkaar uitsluiten. Minderhedenpolitiek was gericht op het indammen van vrijheden voor minderheden. Gelukkig was er Black Lives Matter; het was nog steeds mogelijk om binnen de westerse wereld onrechtvaardigheid te agenderen. En toen kwam Trump. Die schoof eigenhandig de rechtsorde aan de kant om een populistische agenda door te voeren waarin minderheden worden gedeporteerd, dit alles ruimhartig ondersteund door de anti-woke techmiljardairs. Sociale media, ooit gevierd als voertuig van progressie, bleken het platform te zijn voor haatkanalen, antimigratiehysterie en islamofobie. Het kan snel gaan. Er gaan miljarden om in het zwartmaken, bedreigen en intimideren van politici met een niet-westerse achtergrond.

De burgemeestersverkiezing in New York is een nieuw, grimmig hoofdstuk in dit spel. Mamdani, wiens naam bewust verkeerd wordt uitgesproken door zijn tegenstanders, wordt vanwege zijn

‘In Mamdani bereikt de cultuurstrijd een nieuw dieptepunt’

islamitische achtergrond gedemoniseerd. In Mamdani bereikt de cultuurstrijd een nieuw dieptepunt. Hij is een wolf in schaapskleren die met zijn charmante lach het islam-fascisme-socialisme naar Amerika zou brengen. Hij zou een handpop zijn van Iran.

Een hallucinant carnaval van aantijgingen die mij niet meer verbazen, maar waar ik toch steeds door verrast word. Is een vitale democratie juist niet dat zij mensen van allerlei achtergronden de kans geeft om zich te ontplooiën? De wereldwijde alliantie van extreemrechtse bewegingen ziet dit toch anders. Ze willen remigratie, niet democratie. Ze willen tri-

bunalen, niet gelijkheid.

Wat ons niet zo lang geleden onderscheidde van de tirannieke naties was dat de westerse rechtsorde de burger beschermde. Maar ik waag te betwijfelen of dat verschil er nog wel is. Niet zozeer omdat de instituties in gevaar komen, maar omdat er een hardnekkige overtuiging in de publieke opinie is gekropen die generaties zal kosten om eruit te krijgen: het idee dat onze steden, onze wijken, onze straten op het punt staan te worden overgenomen door een vijandige entiteit die eropuit is de samenleving van binnenuit op te eten.

Voor de verkiezingen werd tot in den treure herhaald dat de Nederlander zijn stad niet meer herkent. En die bewering wordt inmiddels voor normaal gehouden. Mamdani, een dönerzaak, een moslima die op de bus wacht, een Turkse groenteboer, een moskee, een Marokkaans-Nederlandse schrijver: het is allemaal de Ander. Wie is de Nederlander, wat is de stad? Mag ik zelf bepalen of de stad is veranderd? En waarom heeft niemand mij iets gevraagd? Ik ben toch ook een Nederlander? Legt mijn overtuiging nog gewicht in de schaal? Nee. Progressief gedachtegoed is op zijn retour; er komt iets anders voor in de plaats: eigenlijk volk eerst. ●

dK.Academie

voor €29,95 p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducté per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

